

DOSSIER
GEMEENSCHAPS-
CENTRA
VLAAMS
BOUWMEESTER

3

Intro

Tijdens zijn mandaat adviseerde Vlaams Bouwmeester Marcel Smets via de procedure van de Open Oproep goed een dozijn Vlaamse gemeenten die culturele infrastructuur plannen. Die cultuurcentra heten bijna overal gemeenschapscentra. Op een uitzondering na lijken ze niet – mogen ze niet lijken – op de ‘cultuurpaleizen’ uit de grote stad. Ook vervullen ze niet meer dezelfde functie als de eerste culturele centra, die in de jaren 1970 het licht zagen: het ideaal van ‘cultuurspreiding’ heeft plaatsgemaakt voor dat van ‘participatie’. Daarbij koesteren de opdrachtgevers niettemin een grote ambitie, die ze ook duidelijk articuleren. De gemeenten willen gebouwen die vorm geven aan hun gemeenschap. Ze willen daarbij vernieuwen. De nieuwe ‘publieke huizen’ moeten enerzijds toegankelijk, laagdrempelig en gebruiksvriendelijk zijn, maar vervullen anderzijds ook een belangrijke symbolische functie en zijn een bron van lokale trots.

Dit dossier en de studienamiddag die de Vlaamse Bouwmeester op 21 juni 2010 organiseert, richten zich tot de publieke opdrachtgevers en de ontwerpers die in de nabije toekomst deze uitdaging willen aangaan. Aan de hand van enkele geslaagde voorbeelden wordt de maatschappelijke en architecturale inzet van dit type projecten toegelicht. ●

‘Architectuur wordt een bron van lokale trots’

Interview met Vlaams
Bouwmeester Marcel Smets

Een Bühne voor het openbare leven

Gemeenschapscentrum
De Marc/kt, Merksplas

Ook het dak wordt een plein

Gemeenschapscentrum,
Lubbeek

Een huis waar iedereen in en uit loopt

Gemeenschapscentrum
Felix Sohie, Hoeilaart

Bouwen is politiek

Op schaal van een landelijke gemeente

Gemeenschapscentrum,
Kalmthout

Een compact en ecologisch dorpshuis

Gemeenschapscentrum
Loker, Heuvelland

Een belfort met een uitstekende akoestiek

Cultuurcentrum Zwaneberg,
Heist-op-den-Berg

‘Architectuur wordt een bron van lokale trots’
Vlaams Bouwmeester Marcel Smets over de cultuurcentra nieuwe generatie

‘Bij de bouw van

lokale culturele infra-

structuur is duidelijk

te merken hoe het

idee van publiek

bouwen in Vlaande-

ren aan het verande-

ren is,’ zegt Vlaams

Bouwmeester Marcel

Smets. ‘Die bouw-

dossiers tekenen een

kentering in het klein-

stedse Vlaanderen.

Gemeentebesturen

zetten gebouwen neer

die niet alleen mee

willen zijn met de tijd:

ze zetten gebouwen

neer die inspireren.

Ze maken daarvoor

een groot budget vrij.

Hier zijn dingen in

de maak die architec-

turaal tot de top beho-

ren.’

Wat drijft de gemeenten die deze projecten initiëren?

‘Het gaat niet meer over cultuurspreiding, zoals bij de bouw van de eerste cultuurcentra het geval was. Gemeenten willen een nieuwe publieke ruimte. Ze willen dat het publieke nadrukkelijk in de architectuur tot uitdrukking komt. Het moeten heel laag-drempelige gebouwen zijn. Ze moeten erg praktisch de noden van het lokale verenigingsleven lenigen, maar tegelijkertijd de lokale bevolking een symbolische ruimte geven. Het lokale leven moet er een plek vinden, cultuur moet jongeren en ouderen, mensen van allerlei rang en stand verbinden. De “opvoeding” komt niet meer uit de hoofdstad. Gemeenten tillen zichzelf op. Ze hebben de ambitie om hun eigen omgeving op niveau te krikken.’

Hoe ambitieus zijn ze?

‘Sommige gemeenten, zoals Heist-op-den-Berg, gaan ronduit voor “een nieuwe beeltenis”, een prestigieus project. “Hiervoor zullen ze naar Heist-op-den-Berg komen,” wordt dan een belangrijk argument tijdens de wedstrijd van de Open Oproep. De architectuur wordt een bron van trots, de architect komt lezingen geven en wordt ontvangen als een ster. Maar ook waar geen sprake is van een “vuurtoren”, willen de opdrachtgevers dat de architectuur de eigenheid van de lokale gemeenschap uitdraagt. Lokale gemeenschappen differentiëren zich en definiëren zichzelf dus met de architectuur die ze kiezen en mee uitwerken. Voor mij is dat het bewijs dat in de nevelstad Vlaanderen ankerpunten ontstaan, polen van identiteit. Dat is een belangwekkende evolutie.’

Wat vindt u het opmerkelijkst aan de architectuur waarvoor ze kiezen?

‘De combinatie van ambitie met wat je kan bestempelen als een Vlaams no-nonsensepragmatisme. Ze gaan voor slimme architec-tuur die vaak de goedkoopste is omdat ze zo ver durft door te denken. Dat levert gebouwen op die er geraffineerd uitzien, maar

die in verhouding tot de bebouwde oppervlakte en de complexi-teit van het programma goedkope gebouwen zijn. Er is veel duur-zaam hergebruik. In Kalmthout blijft de oude brandweerkazerne overeind, in Loker het skelet van het schooltje. De oude gebouwen krijgen een nieuwe huid, wat meteen ook de thermische proble-men oplost. Daarbij komt een heel ander idee van representatie. De binnenkant vormt meer het beeld van het gebouw dan de buitenkant. De gevel hoeft niet meer de representatie van de macht te dienen.’

Welke rol speelt de Bouwmeester?

‘Wij paren een opdrachtgever aan een architect. We helpen de opdrachtgevers om hun eigen ambitie aan te scherpen, door hun soms onduidelijke vraag te preciseren tot een heldere briefing. Voor zover dat nodig is, proberen we te overtuigen dat het een fantastische opportuniteit is. Maar de lokale besturen bouwen voor zichzelf en ze eigenen zich de architectuur toe. Dat ze er de Bouwmeester bij halen hoewel ze daartoe niet verplicht zijn, is een teken aan de wand. Meestal trekt een persoonlijkheid zo’n project: een burgemeester, schepen van cultuur of van ruimte-lijke ordening, een stadssecretaris. Het zijn geen doorduwers die door dik en dun hun eigen idee nastreven, maar charismatische figuren met een grote overtuigingskracht. De architecten moeten vatten wat daar in de politieke gemeenschap leeft, en helder kunnen aangeven hoe die gemeenschap er wel bij vaart.’

‘Dat maakt een nieuwe en oorspronkelijke benadering van architectuur mogelijk. Niet het modieuze of snoeverige haalt het, maar architectuur die de opgave dóórdenkt, die oorspronkelijke benaderingen voorstelt en die uitkomt voor wat ze wil beteke-nen. Een nieuwe generatie architecten speelt daarop in, en gaat op een fundamenteel andere manier aan het ontwerpen. Deze projecten geven veel hoop.’

Het bestaande Cultuurcentrum Zwaneberg van Heist-op-den-Berg wordt uitgebreid met twee nieuwe zalen, als landmark in de gemeente en als volwaardig regionaal cultuurcentrum.

Een bühne voor het openbare leven

06

Het Gemeenschapscentrum de Marc/kt in Merksplas is een schrander gebouw met een treffende naam. Met evidente, alledaagse middelen weet het iets merkwaardigs te bereiken: het creëert een leefbare en helder geformuleerde publieke ruimte. Het heeft een plein gevormd in een dorp dat voordien geen echt plein had. En dat plein loopt haast pardoes door tot in het gebouw. Het gebouw is letterlijk doorwaadbaar. De straat loopt er gewoon door. Omgekeerd loopt het gebouw ook door in het plein. De foyer, eigenlijk een extra brede gang waar de grote zaal op het gelijkvloers op uitgeeft, heeft extra brede glazen deuren die uitgeven op het plein. Afgelopen nazomer gingen ze nog open bij de viering van een honderdjarige. De fanfare en grote familie zwermden uit, het feest ging buiten verder.

Van op het plein bekeken is de gevel, drie etages hoog, met zijn stroken glas een soort bühne, een decor van het openbare leven. Op de eerste verdieping huist de bibliotheek, daarboven liggen de vergaderlokalen voor het verenigingsleven. Telkens loopt een brede gang, noem het een foyer, voor de ramen. Vanaf het plein zie je mensen na vergaderingen of voorstellingen (voorstellingen die nadrukkelijk wel uit beeld blijven: zo radicaal is de openheid

nog niet) bijkletsen rond aanleuntafeltjes. Rokers staan op de terrassen boven op het dak. De rechterbovenhoek van het gebouw is een glazen (door)kijkdoos. In dit huis kan geen achterkamerpolitiek bedreven worden. Burgers zijn acteurs die figureren op de agora. Als was het om dat te vieren, is beneden in de zijvleugel een café gehuisvest. Ook daardoor vormt het plein een uitnodigend en levendig terras – een socialiserende ‘markt’.

ONTMOETEN stond in kapitalen in de briefing die het gemeentebestuur de architectenteams tijdens de Open Oproep meegaf. De architectuur moest ‘laagdrempelig’ en ‘open’ zijn, een ‘vrijblijvende’ en ‘ongedwongen’ sfeer uitstralen. Ze moest ‘eten en drinken’ toestaan, recepties en kookateliers, vergaderingen en feesten. Daarnaast moest ook wel wat cultuur kunnen, pretentieloze cultuur, ‘levendig, ja zelfs volks’. Alsof dat nog tegengestelden zijn. Maar burgemeester Frank Wilrycx (Open vld) wilde geen misverstanden, het moest een gebouw worden ‘op maat van Merksplas’.

‘We hebben de architectenteams meegenomen in een bus en zijn kriskras door Merksplas gereden om te tonen dat wij een kleine, landelijke gemeente zijn met boerenhoven, uitgestrekte velden en de kolonie,’ zegt

1

Merksplas

Gemeenschapscentrum

De Marc/kt

Nieuwbouw met een polyvalente zaal, bibliotheek,

café, grote en kleine vergaderlokalen en ateliers

voor het verenigingsleven. Aan de overkant van

de binnenstraat heeft de wijkpolitie een kantoor,

Kind en Gezin kreeg een consultatieruimte, de

toeristische dienst houdt een loket open en de

gemeentelijke administratie heeft er een nieuwe

publiekstoegang tot het gemeentehuis.

Ingeplant op een amorfe open ruimte naast het gemeentehuis en voor de gemeentelijke basisschool. Creëert een marktplein en vormt zo een nieuw centrum voor de gemeente.

Achter de brede stroken glas liggen de foyers voor de polyvalente zaal, de vergaderzalen en voor de bibliotheek. De gevel, drie etages hoog, vormt zo een decor van het openbare leven. Het gebouw is voorzien van dakterrassen.

Open Oproep 0309

Bouwheer Gemeentebestuur Merksplas

Ontwerp Planners

Budget ca. 3,5 miljoen € (incl. los meubilair, excl. omgevingsaanleg, btw en ereloon)

Status uitgevoerd

07

‘De architecten moesten zich kunnen inbeelden dat wij maar een dorpje op de buiten zijn, en dat ze hier geen cultuurcentrum moeten zetten zoals in Antwerpen of Brussel. Wij wilden geen gebouw waar de toeristen naar komen kijken, maar waar de KVLV en de KLJ hun bonte avond in kunnen vieren.’

Wilrycx. ‘Ze moesten zich kunnen inbeelden dat wij maar een dorpje op de buiten zijn, en dat ze hier geen cultuurcentrum moeten neerzetten zoals in Antwerpen of Brussel. Wij wilden geen gebouw waar de toeristen naar komen kijken, maar waar de KVLV en de KLJ hun bonte avond in kunnen vieren.’ Daarom heet de Marc/kt een ‘gemeenschapscentrum’, en niet een ‘cultuurcentrum’.

Ziedaar meteen het eerste axioma dat de nieuwe gene-

ratie ‘gemeenschapscentra’ huldigen die in een dozijn Vlaamse gemeenten via de procedure van de Open Oproep in aanbouw zijn. Ze dienen niet ‘Cultuur’ maar ‘cultuur’ – ‘het verenigingsleven’. Die cultuur ‘verbindt’ en ‘brengt de gemeenschap samen’. Ze wordt geproduceerd door de lokale gemeenschap, niet door veraffe kunstenaars. De ‘levende volkscultuur’ is de eigen cultuur van het eenvoudige dorp. Ze trekt zich maar node terug in een donkere zaal, want eigenlijk

hoort ze thuis op de markt: op het utopische marktplein is iedereen acteur, er is geen beknellend onderscheid tussen hoge en lage cultuur, het volk is er zichzelf, iedereen praat, danst, zingt, drinkt en eet er broederlijk naast en met elkaar. Alles is er publiek. Helemaal anders dan in een Cultuurpaleis waar de toeschouwer voor het gesloten theaterdoek keurig wacht op de voorstelling.

In dit cultuurconflict tussen cultuur en Cultuur schemert een oud ruimtelijk conflict door: cultuur is ste-

delijk, volkscultuur is ruraal. Stedelijk is elitair. Dat infecteert de architectuur. Ook zij is stedelijk en schijnt elitair. Op haar rust de verdenking dat ze vooral vorm is, vertoon en eigenwaan – iets ‘waar toeristen naar komen kijken’.

Het verwondert niet dat uit de briefing die het gemeentebestuur van Merksplas bij de Open Oproep meegaf, nauwelijks verholen wantrouwen spreekt tegen frivole architecturale praalzucht – en dat komt terug in andere projec-

2

1 Een binnengebied – achter het gemeentehuis van Merksplas – zou aanvankelijk de bouwplaats worden voor het nieuwe gemeenschapscentrum.

2 De bestaande open ruimte rond het gemeentehuis was een ongedefinieerde ruimte, gegroeid in functie van de verkeersinfrastructuur.

3 Het ontwerpteam stelt voor om de twee centrumpleinen – marktplein en kerkplein – opnieuw betekenis te geven. Het nieuwe gemeenschapscentrum zal het marktplein herdefiniëren.

ten die verderop in deze brochure toegelicht zijn. Burgemeester Wilrycx en zijn bestuur in Merksplas wapenden zich door aan te dringen op ‘functionaliteit’. ‘We wilden bruikbare architectuur, niet iets wat prestige uitstraalt,’ licht Wilrycx toe. Bruikbaar, pragmatisch, bescheiden, met veel hergebruik van nutteloos geworden gebouwen: dat zijn de ordewoorden van bijna alle Vlaamse besturen die nu culturele infrastructuur bouwen. Hun argwaan lijkt eigen aan het Vlaamse

bouwen. Hebben ze wel een échte architect nodig?

Bruikbaar, pragmatisch, bescheiden, met veel hergebruik van nutteloos geworden gebouwen: dat zijn de ordewoorden van bijna alle Vlaamse besturen.

Het wedstrijd- en ontwerp-proces in Merksplas is exemplarisch voor de helderheid die de Bouwmeester en de Open Oproep kunnen bijdragen om dat culturele conflict te ontmijnen. De architecten, het jonge bureau Plan-

ners uit Antwerpen, deden bij de wedstrijd van de Open Oproep een gewaagde zet. Ze hielden zich niet aan de opgave. Planners stelde niet in de eerste plaats een nederig en bruikbaar gebouw voor, maar een ruimtelijk concept om een probleem op te lossen dat de gemeente zelf pas ervoer nadat ze erop gewezen was: ‘Wij vonden dat hier geen echt centrum was,’ zegt Els Nulens van Planners. Voor de kerk ligt een amorfe open ruimte die als parkeerplaats dienst doet, voor het gemeentehuis

verderop ligt meer parkeerplaats. Het ‘centrum’ was niet veel meer dan een uitwaaiend kruispunt van steenwegen. Kennelijk leefde hier het concept ‘plein’ nooit echt – in de loop van de decennia voelden de huizen rondom geen behoefte aan façades. De gemeente plande het cultuurcentrum in een binnengebied temidden van een bouwblok even weg van het centrum; Planners presenteerde daarentegen een gebouw op een open ruimte pal naast het gemeentehuis.

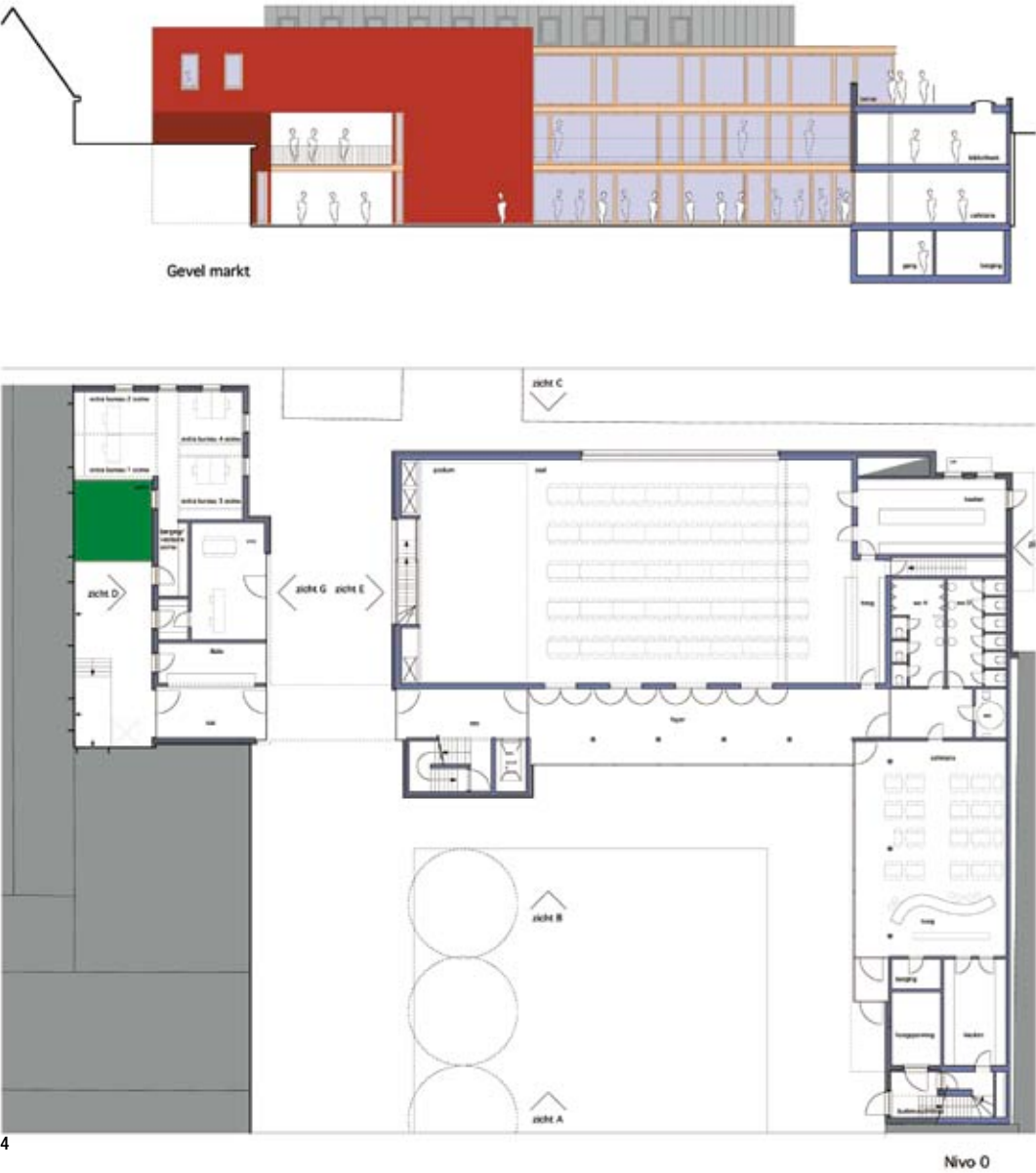
De architecten argumenteerden dat de gemeente twee keer langs de kassa zou passeren. Het perceel dat ze eerst voorzien hadden, kon ze te gelde maken voor andere bebouwing. En door de leegte in te vullen naast het gemeentehuis, kreeg Merksplas voor het eerst een marktplein. Eigenlijk veranderde Planners de opgave. Maar de gemeente zag dat bezwaren over ‘stedelijkheid’ hier niet meer relevant waren en dat integendeel een vorm van stedelijk ontwerpen de beste

weg was om dat ‘ontmoeten’ uit de opgave te realiseren. De Marc/kt heeft Merksplas dus zowel symbolisch als functioneel een centrum gegeven. Het gemeenschapscentrum boetseert en herdefinieert de publieke ruimte door er zelf middenin te gaan staan. Het gebouw verhoudt zich genereus, beschermend zelfs, ten opzichte van de basisschool Qworzo die er vlak achter ligt – de passage door het gebouw functioneert als een schuilplek. Het tempert de stuursheid van

het formele gemeentehuis en creëert een gemoedelijke zij-ingang – de Vlaamse achterdeur. Het komt dan ook niet geforceerd over dat het gemeenschapscentrum veel en erg uiteenlopende openbare functies samenbrengt: aan de ene kant van de binnenstraat heeft de wijkpolitie een kantoor, Kind en Gezin kreeg een consultatieruimte, de toeristische dienst houdt een loket open en de gemeentelijke administratie heeft er een nieuwe publiekstoegang. Aan de overkant van de binnen-

straat liggen de bibliotheek, foyers, grote zaal, vergaderzalen en ateliers. Een loopbrug boven de straat ter hoogte van de eerste verdieping verbindt de twee werelden. Op vele manieren is het dus een toegankelijk, ‘publiek’ gebouw geworden dat pragmatisch dilemma’s tussen landelijk en stedelijk heeft opgelost. ●

- 4 Het nieuwe gebouw vormt een verbinding met het bestaande gemeentehuis en sluit het marktplein af met publieke functies.
- 5 Het gesloten bakstenen volume maakt de verbinding met het gemeentehuis en de open glazen ingangspartij nodigt de bezoekers uit in het nieuwe gemeenschapscentrum.
- 6 Het gemeenschapscentrum bakent het nieuwe marktplein af.
- 7 De grote glazen wand verbindt de activiteiten op het plein en in het gebouw.

Ook het dak wordt een plein

Een cultuurcentrum hoort in het hart van de gemeente te staan. Zoals in Merksplas rijst ook in Lubbeek, een gemeente van 14.000 inwoners in het Hageland, de vraag waar dat centrum precies ligt. Het ontbreekt Lubbeek niet aan een compacte, pittoreske dorpskern: een mooie kerk met achterliggend kerkhof bovenop een talud, en in een grote cirkel daarrond de vertrouwde dorpsvoorzieningen, een apotheker, verzekeringskantoor en warme bakker. De landelijkheid is hier gaaf gebleven. Een toeristische wandelroute gidst discreet door dat zeldzaam geworden pastorale landschap. Dat vormt een sterk symbolisch centrum. ‘Maar het is ons nooit duidelijk geworden welke functie het kerkplein vervulde, anders dan parkeerplaats. Het echte centrum leek ons de rotonde te zijn met het kruispunt van invalswegen vlak naast het kerkplein,’ zegt Alexander Dierendonck. Het architectenkantoor Dierendonck-Blancke won in 2009 de Open Oproep voor het gemeenschapscentrum dat Lubbeek wil bouwen. Zeven jaar eerder dong Dierendonck-blancke ook al tevergeefs mee in de Open Oproep voor Merksplas.

Au fond worstelt Lubbeek met een gelijkaardig ruimtelijk deficit als Merksplas: het ontbreekt de gemeente aan een agora. Het gemeentehuis illustreert dat manco pijnlijk, hoewel het amper tien jaar oud is. Het is ingeplant tussen de sporthal en de gemeentelijke sportvelden, achter het politiecommissariaat – het vroegere gemeentehuis. In vogelvlucht is het hooguit driehonderd meter tot de kerk. Maar het ligt in een andere wereld, die van een campus eerder dan die van een dorpskern (vroeger was hier inderdaad een school gevestigd). Naar een campus ga je met de auto. Langs de steenweg, een

streepje Vlaamse nevelstad met een tankstation, werk-atelier, vrijstaande villa’s en open percelen. Rondom gemeentehuis en sportinfrastructuur liggen dan ook ruime parkeerterreinen. Het gemeentehuis (van Dirk Hendrickx en Jef Vanuytsel) zoekt beschutting tegen de leegte. In de oksel van het r-vormige gebouw ligt de ingang. De façade probeert het deficit aan bestemming te compenseren met een postmoderne bricolage van frontons, zuilen, gaanderijen en blauwe hardsteen. Erg bevreemdend is de knusse vijver met rietkragen voor de ingang, waar je een plein verwacht dat de officiële en publieke status opvijzelt. Daar staat dus een stedelijke gebouw in een voorstedelijke setting met een landelijke voortuin. Die *mismatch* levert vooral veel gesloten achterkanten op.

Het dak van het grote basisvolume, dat aan de grond begint, functioneert als een plein dat geleidelijk oploopt. Dat plein vormt de magie van het ontwerp.

Het gemeenschapscentrum is naast dit gemeentehuis gepland, ter vervanging van Feestzaal Libbeke, ooit ontworpen als zwembad. ‘Wij willen aan die site het profiel verlenen van een centrum, en een van onze belangrijkste middelen daartoe is het ontwerpen van een duidelijk gedefinieerde publieke ruimte. Dat is de essentie van onze ambitie,’ zegt Alexander Dierendonck. In januari 2010 begon na het voorontwerp het echte ontwerpwerk. ‘Over de bestaande architectuur spreken we ons niet uit. We gaan er niet mee in dialoog, maar we gaan er ook het gevecht niet mee aan.’ Ze vertrekken bij het aflopende reliëf van het landschap en bij de bezoekersstromen voor de sportterreinen en administratie.

Lubbeek

Gemeenschapscentrum

Nieuwbouw van een gemeenschapscentrum dat

verbonden is met het gemeentehuis. Polyvalente

zaal voor theater en bijeenkomsten allerhande,

keuken, café, bibliotheek, bureaus voor de admini-

nistratie cultuur, leslokalen voor de academie,

opslagruimtes.

Een L-vormige constellatie van twee hogere

volumes die oprijzen uit een breed basisvolume.

Het dak van dat basisvolume begint op de begane

grond en loopt op naar achter toe, terwijl het land-

schap intussen afhelt. Zo komt dat uitgestrekte

gelijkvloerse bouwvolume geleidelijk aan uit de

helling te voorschijn.

Verschillende circuits functioneren onafhan-

kelijk van elkaar (en afsluitbaar van elkaar) op

verschillende tijdstippen. Grote delen van het

gebouw dienen meer dan één functie. Er zijn

veel tussenruimtes, passages, informele ruimtes,

plekken om rond te hangen.

Open oproep 1606
Bouwheer Gemeentebestuur Lubbeek
Ontwerp Dierendonckblancke
Budget 4.285.000 € (exclusief btw en ereloon)
Status in ontwerp

‘Het is een ontmoetingsplaats voor de lokale bevolking, voor de 3.343 leden van de 46 erkende cultuurverenigingen, voor de 3.379 lezers van de openbare bibliotheek, voor de 255 leerlingen van de jeugdmuziekschool, voor de zes fanfares, de drie toneelverenigingen en de zes zangkoren.’

Dierendonckblancke stellen een boemerangvormige constellatie voor van twee hogere volumes die oprijzen uit een breed basisvolume. Het dak daarvan begint op de begane grond en loopt op naar achter toe, terwijl het landschap intussen afhelt. Zo komt dat uitgestrekte gelijkvloerse bouwvolume geleidelijk aan uit de helling te voorschijn.

Aan pleinen geen gebrek in dit ontwerp. In de oksel van het gebouw ligt een buitenplein. Dat loopt over in

een binnenstraat die naar de interne circulatie in het gemeentehuis leidt. Een leescafé kan de ramen naar het buitenplein opengooien. Maar ook het dak van het grote basisvolume, het dak dat aan de grond begint, functioneert in het voorontwerp als een oplopend plein dat rond twee hogere bouwvolumes gedrapeerd is. Dat plein vormt de magie van het ontwerp.

Zoveel pleinen zijn nodig omdat ook dit gemeenschapscentrum een echte ontmoetingsplek moet worden. Van

inwoners die er met een reden komen – van administratie en bibliotheekbezoek tot vergaderingen en muziekschool, en van inwoners die er zonder reden langskomen – een glas komen drinken in het café, of na school rondhangen. Het programma voor het gebouw is dan ook ambitieus: academie, bibliotheek, administratie cultuur, polyvalente zaal voor theater, eetfestijnen en bijeenkomsten allerhande, café, opslagruimtes.

‘Het is een gemeenschapscentrum, geen cultureel centrum. Die twee worden wel eens verward,’ licht Martine Vanbever (s.p.a.) toe, de schepen van Cultuur van Lubbeek. ‘Het is een ontmoetingsplaats voor de lokale bevolking, voor de 3.343 leden van de 46 erkende cultuurverenigingen, voor de 3.379 lezers van de openbare bibliotheek, voor de 255 leerlingen van de jeugdmuziekschool, voor de zes fanfares, de drie toneelverenigingen en de zes zangkoren.’ Cijfers

1

2

3

- 1 Het ontbreekt het centrum van Lubbeek aan goede publieke ruimte.
- 2 Ook ten opzichte van de hoofdstraat heeft de dienstencampus geen duidelijke identiteit.
- 3 Het nieuwe gemeenschapscentrum vervangt de bestaande Feestzaal Libbeke, ooit ontworpen als zwembad.

zijn altijd handig om politieke discussies over het nut van culturele infrastructuur te beslechten. ‘Het gaat ons om samenhang, zegt Vanbever.

Die moet vooral groeien in informele, minder strak gedetermineerde ruimtes. Verschillende circuits functioneren onafhankelijk van elkaar (en afsluitbaar van elkaar) op verschillende tijdstippen. Grote delen van het gebouw dienen meer dan één functie. Die densiteit vergroot het belang van de

tussenruimtes, open ruimtes, assen en passages die bij uitstek publiek zijn. Ze verlenen het gebouw een complexere sociale gelaagdheid. Op die manier functioneert het als een stedelijk weefsel.

‘Dit is een gemeenschapscentrum, geen cultureel centrum. Het gaat ons om samenhang, zegt Vanbever.

Opnieuw zijn we beland bij een cultureel gebouw dat in dienst van de socialiserende cultuur nadrukkelijk afstand

moet nemen van het grootstedelijke paleis voor schone kunsten. Maar toch moet ook dit gebouw het gevoel van centrum oproepen (de projectdefinitie van de Open Oproep spreekt van ‘een centraal gelegen cultureel platform’). Dat het een centrum vormt, is welhaast belangrijker dan dat het cultuur herbergt. Het moet ruimte bieden voor een complex programma van administratie, vrije tijd, vertier, consumptie, cultuur, school, doelbewuste actie en gezellig rondhangen. Er moet geflaneerd kunnen worden als liep er een boulevard door.

Blijven dat geen vreemde stedelijke ambities op een open vlakte in het Hageland? En blijft dat half stedelijke gebouw niet altijd een fremdkörper? ‘Het is niet van belang of de energie van een gebouw nu stedelijk is of niet,’ pareert Alexander Dierendonck. ‘Van belang is de vraag of het kan werken als een ontmoetingscentrum. En dat kan het.’ Dieren-

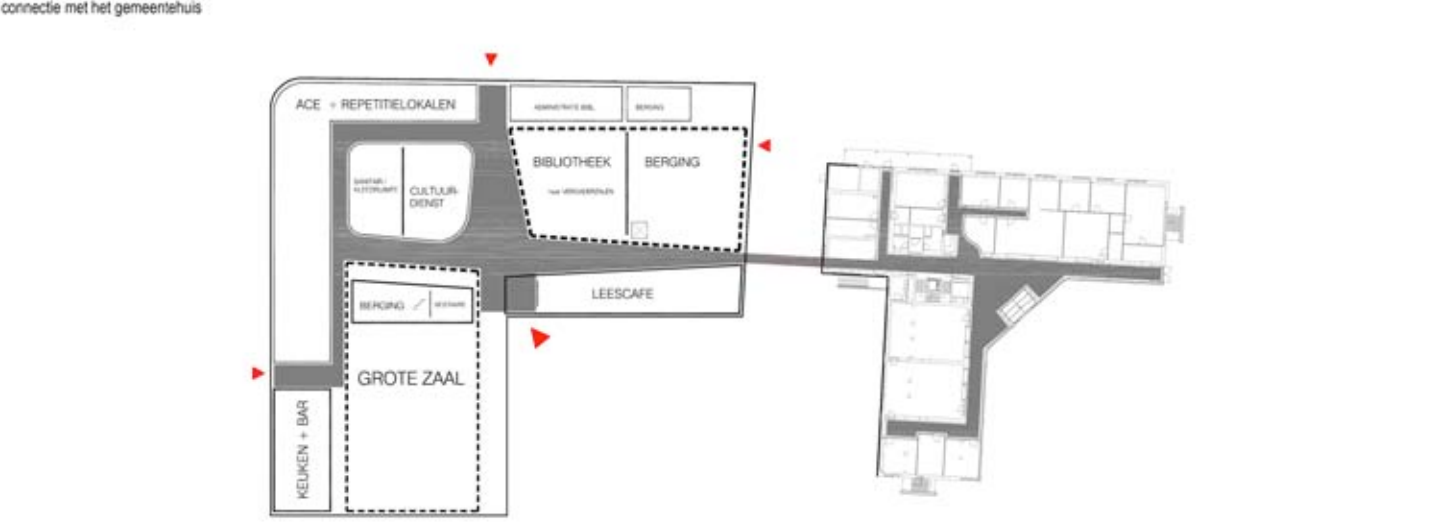
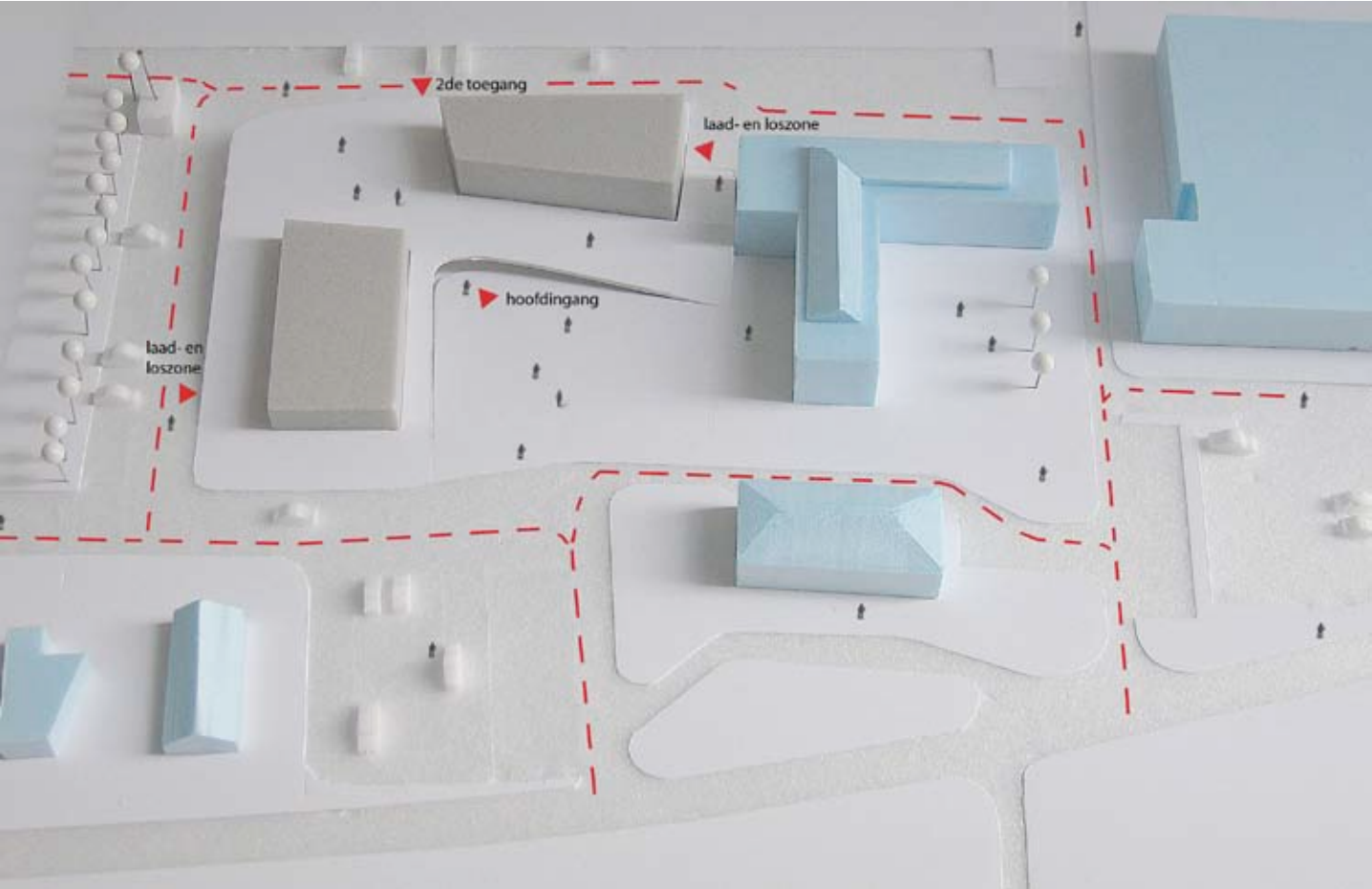
donckblanke bouwde in 2007 het Gemeenschapscentrum Spikkerelle in Avelgem – na een architectuurwedstrijd die begeleid was door het regionaal kunst- en cultuurfestival Anno ’02. Ook al een stevig programma (een uitgeruste theaterzaal voor 300 personen, een polyvalente zaal voor 800, kantoren, een foyer, een jeugdcafé...) dat de architecten comprimeerden en stapelden tot een volume dat bijna voor de helft ondergronds zit. Dierendonck:

‘Ook Avelgem is een relatief kleine gemeente, 9.600 inwoners, en het gebouw staat naast het open veld, maar het gemeenschapscentrum werkt wonderwel. Het is minstens vijf op de zeven dagen in gebruik en het slaagt erin het leven en de creativiteit van de gemeente te bundelen: de fanfare, de muziekschool, toneelverenigingen, kaas- en wijnavonden, schoolvoorstellingen, de jongeren in het café. Mensen die heel verschillende circuits frequenteren,

ontmoeten er elkaar.’

Dat hangt volgens Dierendonck niet erg samen met de vormtaal. Het gaat volgens hem over organisatievermogen en ontwerpkracht, over ruimte en functie. Of zo’n kernachtig ontworpen gebouw tussen velden en villawijk staat, dan wel op een grootstedelijk plein, lijkt dan bijkomstig. Op beide plekken kan het met verve zijn centrumrol vervullen, niet dankzij zijn stijl of enscenering, maar dankzij zijn feilloze organisatiever-

mogen. Er is dus geen dilemma tussen stedelijk en landelijk, of tussen representatie en organisatie. Zoals er in de ideale polyvalente zaal geen dilemma is tussen een eetfestijn en een recital. Er is alleen schrandere architectuur die mogelijkheden bedenkt. Zou dat wishful thinking zijn? ●

4 Met het nieuwe gebouw krijgt de site het profiel van een centrum met een duidelijk gedefinieerde publieke ruimte.

5 De meest publieke functies van het gebouw sluiten aan op het plein en verhogen er de verblijfskwaliteit.

6 In de oksel van het gebouw komen alle activiteiten samen in de foyer.

7 Binnen verbindt de circulatie het nieuwe met het bestaande gebouw. Buiten bakenen de gevels een beschut plein af.

8 Het beschutte plein ligt lager en op het verhoogde terras blijft het doorzicht op het landschap behouden.

Een huis waar iedereen in en uit loopt

Gemeentebesturen dringen in hun projectdefinitie bij de Open Oproep steevast aan op ‘laagdrempeligheid’. Het landelijke en kleinsteedse Vlaanderen wil doorgaans geen Stijl, imposante façades en vuurtorenarchitectuur. Integendeel, niets mag de burger in de weg staan om de gebouwen die met zijn belastinggeld betaald zijn, te betreden. Dat lijkt een cultureel leitmotiv, maar eigenlijk is het een politieke leuze, een afgevlakte interpretatie van wat democratisch bouwen hoort te zijn. Het is een cliché geworden. Gemeenschapscentra behoren iedereen toe, en moeten iedereen ten dienste staan, zoniet behagen.

Dat kan nivellerend werken. Het kan leiden tot zo neutraal mogelijke architectuur volgens de smaak van de grootste gemene deler. Veel lokale infrastructuur lijdt onmiskenbaar onder die hang naar de veilige, amorfe doorsnee, aangeleverd door een gediensstige architect uit de streek. De procedure van de Open Oproep slaagt er kennelijk in om consensus te bewerkstelligen rond een ontwerp zonder te nivelleren. Integendeel, lokale besturen vinden in de Open Oproep en bij de Vlaamse Bouwmeester een nieuw discours waarmee ze zelf actief gaan pleiten tegen nivellering.

De ontwerpen die uit de bus komen zijn niet radicaal. Ze stellen het idee van ‘laagdrempeligheid’, ‘toegankelijkheid’ of ‘centrum’ niet in vraag. Een wedstrijd is wellicht niet het geschikte platform voor dat soort fundamenteel architectuuronderzoek. Maar de recente ontwerpen voor culturele infrastructuur vertalen wel billijk die vraag naar laagdrempeligheid.

De opvallendste rode draad bij recente culturele bouw-dossiers is het thema van de binnenruimte die half buitenruimte is, het ontbreken

van duidelijke begrenzingen. Dat thema neemt een prominente plaats in in de ontwerpen die bijvoorbeeld Kalmthout, Hoeilaart of Heuvelland via de Open Oproep recent selecteerden. De vraag naar laagdrempeligheid is er zonder veel omwegen vertaald in een serre, een overkapping, een tweede huid, kortom in een soort intermediaire ruimte.

Je zal enkele van die nog te bouwen gemeenschapscentra kunnen binnenstappen en toch je jas aanhouden omdat het klimaat er tussen binnen en buiten schommelt. Je zal die gebouwen dus geleidelijk aan betreden. De foyers, tussenruimtes, patio’s of welke naam ze ook krijgen, zullen bij uitstek publieke ruimtes vormen in het verlengde van de straat of het plein. In het nieuwe gemeentehuis van Oostkamp tekent de architect, het Spaanse bureau Arroyo, nadrukkelijk ook fietsers op zijn interieurschetsen. Binnenrijden zonder afstappen. Veel lager kan de drempel niet.

Dat architecten voor het gemeenschapscentrum Felix Sohie in Hoeilaart, de druingemeente bij Brussel, met een serre komen aanzetten, kan een slecht cliché lijken. Toch won de overkapping in glas, een expliciete referentie aan de serres van weleer, die Planners architecten (de architecten van De Marc/kt in Merksplas) voorstelde, de Open Oproep. Het Felix Sohiecentrum (genoemd naar de eerste serreteler in de streek) huist in een uitgeleefd schoolgebouw, de vroegere gemeenteschool bij de kerk van Hoeilaart. Het is een relatief warrig en benepen gebouw rondom een bijna helemaal afgesloten binnengebied, en de gemeente verlangde meer ruimte voor culturele infrastructuur (een grotere bibliotheek, ateliers, repetitieruimtes, negen vergaderlokaaltjes, een poly-

Hoeilaart

Gemeenschapscentrum

Felix Sohie

Nieuwbouw met een grotere bibliotheek, ateliers, repetitieruimtes, negen vergaderlokaaltjes, een polyvalente zaal voor 200 mensen, een tentoonstellingsruimte, verder nog een nieuw politiekantoor en enkele nieuwe woningen.

De oude schoolgebouwen zouden volgens het voorontwerp opengebroken maar grotendeels hergebruikt worden. Ze bleken in te slechte staat. Twee laterale vleugels, en dwars de bibliotheek met daarboven een tentoonstellingsruimte. Alle gebouwen komen onder een glazen overkapping

In plaats van de barrière die de oude school nu is, zou het vernieuwde gebouw een schakel moeten vormen tussen het centrum bij de kerk en het tweede centrum ‘aan de achterkant’, met de supermarkt, de muziekacademie en het voormalige tramstation. Die achterkant wordt een parkachtig groen binnengebied.

Open Oproep 1205

Bouwheer Gemeentebestuur Hoeilaart

Ontwerp Planners

Budget ca. 6.100.000 € (excl. los meubilair, omgevingsaanleg, btw en ereloon)

Status ontwerp klaar

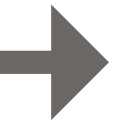
Het gebouw probeert niet om een overdekte straat te zijn. Het wil beter doen, en de openbare ruimte optimaliseren. Zodat het natuurlijk wordt dat daar, in dat knooppunt van ruimte, mensen samenkomen in een zaal.

valente zaal voor 200 mensen, plaats voor tentoonstellingen) plus een nieuw politiekantoor en enkele nieuwe woningen aan het Felix Sohieplein. Het schoolgebouw – waaraan hoeken en kanten ad hoc zijn bijgebouwd – moest dus worden opengemaakt en de site gereorganiseerd. Openheid moest de leidraad zijn, ook Hoeilaart verlangt ‘een plek waar iedereen in en uit loopt en sociale contacten

heeft’, een huis dat ‘spontane ontmoetingen stimuleert’.

Planners interpreteerde de laagdrempeligheid ook hier in de eerste plaats als een ruimtelijk vraagstuk – hoe het weefsel van de gemeente te versterken. De kwestie in Hoeilaart is niet een gebrek aan centrum (zoals in Merksplas of Lubbeek), maar eerder te veel centra. Voor-

aan ligt een helder geformuleerd Gemeenteplein, achteraan een amorf binnen-gebied met bovengrondse en half ondergrondse parkeerterreinen, tuinen, terrassen, een speelterrein en een speelplaats waar bovendien een rommelig amalgaam van achtergevels, wachtgevels, blinde gevels en voor-gevels op uitgeven, maar waar ook enkele referentiegebouwen staan, zoals het

Voor elk Dossier geeft de Vlaamse Bouwmeester een opdracht aan een fotograaf. Hem of haar wordt gevraagd om, naar eigen inzichten en vanuit het eigen oeuvre, een bijdrage te leveren rond het thema dat in het dossier wordt belicht. Bedoeling is om op die manier een reeks originele ‘edities’ tot stand te brengen. Voor deze aflevering werd **Stijn Bollaert** uitgenodigd. Liefhebbers kunnen gratis een doordruk van de uitslaander afhalen in de kantoren van het Team Vlaams Bouwmeester. ●

beschermde voormalige tramstation (nu Nerocafé) en de muziekacademie. Samen met de supermarkt en de parkings vormen ze daar ‘aan de achterkant’ een tweede centrum van de gemeente dat amper verbinding heeft met het Gemeenteplein, de kerk en de handels- en horecazen ‘aan de voorkant’. Het Felix Sohiecentrum staat een verbinding in de weg.

‘Dat architecten in Hoeilaart met een serre komen aanzetten, kan een slecht cliché lijken.’

In de plaats van de barrière die het nu is, met een anderhalve meter hoge opstap en omheiningen, zou het vernieuwde gebouw een schakel moeten vormen, redeneren Planners. In het voorontwerp braken ze de dwarse vleugel volledig weg, tussen twee laterale vleugels

voorzagen ze de glazen overkapping en daaronder als een sculptuur de vrijstaande zaal. Het gemeenschapscentrum zou letterlijk de centrale as van de gemeente worden. Vooraan het formele, ‘harde’ dorpscentrum, achteraan een heraangelegd en helder gestructureerd ‘groen’ park dat de disparate bebouwing structuur geeft. Tussenin de sas en (zicht)as van het doorwaadbare

glazen Felix Sohiecentrum. Het nieuw aangelegde groen wordt voor de herstructurering van de gemeente haast even belangrijk als het gebouw.

In het definitieve ontwerp dat eind 2009 is afgerond, bleven de basisconcepten overeind, maar het bestaande gebouw bleek in slechtere staat. Meer afbraak was nodig, wat de architec-

ten een grotere ontwerp-vrijheid gaf. De glazen overkapping werd minder een rechthoekige binnenstraat en meer een geborgen foyer. De zaal komt nu lateraal, de bibliotheek ontwierpen ze als een derde volume, een au fond driehoekige bouwdoos die dwars op de binnenstraat is gepositioneerd – maar nog doorgangen laat. Dat schept interessantere relaties en

tussenruimtes met de theaterzaal. De backstageruimte van de zaal kan openschuiven naar het Gemeenteplein. Boven de bibliotheek komen een grote tentoonstellingsruimte en een dakterras. Zo krijgt het centrum terrassen, foyers en transitruimtes in verschillende klimaatzones, van geborgen naar open, van beschut onder glas tot helemaal buiten. Het ontwerp ambieert

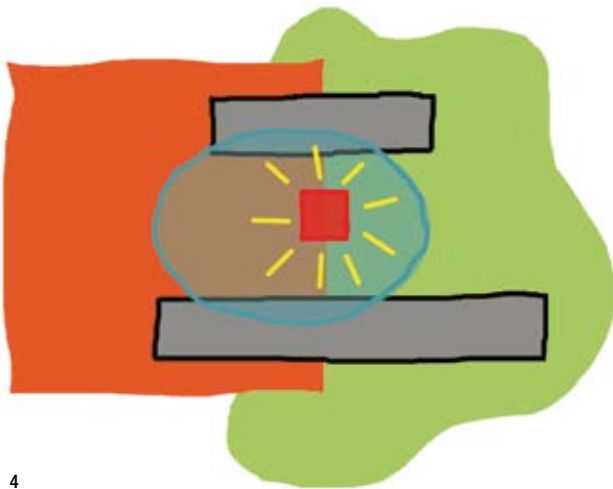
dus niet zozeer om de barrière die een gebouw inherent vormt te minimaliseren met behendig materiaalgebruik en lapmiddelen – een vorm van ruimtelijke windowdressing – maar om een bebouwde cluster zo te moduleren dat hij efficiënter publieke ruimtes creëert dan een straat of plein. Het gebouw probeert niet om een overdekte straat te zijn. Het wil beter doen, en de

openbare ruimte optimaliseren. Zodat het natuurlijk wordt dat daar, op dat knooppunt, mensen samenkomen in een zaal. De ruimtelijke densiteit dient tenslotte de densiteit van denken, spreken, handelen en kijken die cultuur is. ●

Beelden: wedstrijdontwerp

- 3 Achteraan definieert het nieuwe gemeenschapscentrum een coherente groene ruimte, als tweede centrum van de gemeente.
- 4 De centrale glazen ruimte vormt de publieke as tussen het harde centrum en het groene park.
- 5 De glazen tussenbouw is een expliciete referentie naar de serres van weleer.
- 6 Dankzij de transparante tussenruimte is het gebouw doorwaadbaar.
- 7 De foyer is het knooppunt tussen geborgen en open ruimten. De backstageruimte kan geopend worden naar het gemeenteplein.
- 8 De binnenstraten scheppen interessante tussenruimten en behouden het zicht naar buiten.

4

5

6

7

8

De gemeenten beta-
len de gemeenschaps-
centra grotendeels uit
eigen zak. Het gaat
om grote budgetten
voor soms kleine
gemeenten. Merks-
plas is begonnen met
2 miljoen euro en ein-
digde bij 3,5 miljoen,
Lubbeek voorziet
4,3 miljoen, Hoeilaart
probeert het voor
3 miljoen maar landt
wellicht bij het dub-
bele, Heist-Op-den-
Berg vertrok bij
5 miljoen maar
begroot nu al het
dubbele, Dilbeek ging
uit van 3 miljoen,
dreigde naar 8 miljoen
te gaan en worstelt
hard om het bij
5,8 miljoen te houden.

De Vlaamse overheid subsidieert niet meer. Dat is het grote verschil met de vele culturele centra die in Vlaanderen sinds de jaren zestig zijn gebouwd. Toen ging het in het jong verzelfstandigde Vlaanderen om het nobele ideaal van cultuurspreiding, en betaalde Vlaanderen tot zestig procent van de bouwkosten en de theateruitrusting. Nu kunnen gemeenten alleen nog hopen op een streepje Europese subsidies.

En toch is de bouw van cultuur- en gemeenschapscentra nooit stilgevallen, zegt Miek De Kepper, directeur van LOCUS, het steunpunt voor bibliotheken, cultuur- en gemeenschapscentra en lokaal cultuurbeleid in Vlaanderen. De Vlaamse impuls en het idee van cultuurspreiding die de bouw van culturele centra aanzwengelden in de rand rond Brussel en in steden en gemeenten ver van de driehoek Brussel-Antwerpen-Gent, zijn geluwd. ‘Maar de dynamiek is blijven doorwerken. Openbare cultuurinfrastructuur is voor bijna alle gemeenten evident geworden,’ merkt De Kepper. ‘Zo evident als een school, rioleringen en wegen. Cultuur is tot de basisuitrusting van een gemeente gaan behoren en besturen vinden nu dat ze die aan hun inwoners horen aan te bieden.’

Gemeenten hebben uiteenlopende redenen om te bouwen. Sommige, zoals Lubbeek, zijn nog aan een inhaalbeweging bezig omdat de laatste cafézaaltjes en uitgeleefde parochiehuizen écht niet meer voldoen. Het bestuur kan de druk uit het verenigingsleven niet meer negeren, prille plannen van de vorige coalitie (een VLD-meerderheid) worden verder uitgewerkt door de nieuwe coalitie (VLD-SPA).

Gemeenten hopen met een gemeenschapscentrum bovendien aantrekkelijker te worden. Neem Kalmthout, dat met het gemeenschapscentrum zijn 70 culturele verenigingen goed wil herbergen maar er ook een eigen cultuurprogrammatie overweegt. Zo worden ook de vele inwijkelingen beter bediend. ‘Daar dient belastinggeld toch voor,’ vindt Lucas Jacobs, burgemeester in Kalmthout. Hoeilaart, dat zowel de hete adem van Brussel als van Waals-Brabant voelt, blijft nog het dichtst bij de ideologie van de beginjaren. Zijn nieuwe gemeenschapscentrum moet de Vlaamse eigenheid in de verf zetten en ‘meer samenhorigheid stimuleren tussen de verschillende nationaliteiten en culturen van de bewoners die in deze Vlaamse randgemeente verblijven’. Niet verwonderlijk is dat ook een belangrijke overweging in Dilbeek, dat een grote nieuwe muziekacademie bouwt naast cc De Rand.

Voor de meest ambitieuze gemeenten, genre Heist-op-den-Berg, Bornem of Turnhout, ten slotte, is een nieuw cultuurcentrum of een extra zaal een prestigeproject. Het moet hun een grotere regionale uitstraling verlenen, noem het een vorm van citymarketing.

‘Het is een zelfversterkend fenomeen,’ zegt De Kepper. ‘In die gemeenten, zoals Bornem of Heist-op-den-Berg, die van oudsher veel inzetten op cultuur, muziek, verenigingsleven en vrije tijd, ontwikkelt zich een intern stuwende kracht. Professionals trekken er aan de kar. Het moet altijd beter, met meer personeel, voor een groter publiek, in een grotere zaal. Dat werkt aanstekelijk. Het zorgt voor een politiek draagvlak en voor leiders die cultuur belangrijk vinden. Ik denk stilaan dat een gemeente krijgt wat ze verdient, en omgekeerd. Waarom kiezen sommige gemeenten een burgemeester met grotere culturele ambities en andere niet?’

‘Ik denk stilaan dat een gemeente krijgt wat ze verdient.’

Het is overigens niet omdat ze niet meer in bakstenen investeert, dat de Vlaamse overheid lokale cultuur niet meer ondersteunt. Het budget voor het lokale cultuurbeleid is gestegen van 50 mil-

joen in 1999 naar 94 miljoen in 2009. Het decreet op het lokaal cultuurbeleid, dat van de gemeenten een echt geïntegreerd cultuurbeleid vraagt, heeft cultuur hoger op de lokale politieke agenda gezet. Hoewel het her en der sceptisch werd onthaald, is het toch een succesverhaal geworden. 230 van de 327 gemeenten in Vlaanderen en Brussel zijn intussen in dat decreet gestapt. Het decreet vereenvoudigt de regels, betuttelt minder, maar vraagt een begeesterende lokale visie op het hele cultuurbeleid, zowel voor het cultureel centrum als voor de bibliotheek, een overkoepe- lend verhaal waar vaak ook toerisme, voorlichting, erfgoed, sport en verenigingsleven in zijn opgenomen. De bibliotheek en het cultureel centrum, twee instellingen die een onschatbare rol gespeeld hebben in de spreidingspolitiek in Vlaanderen, worden beter en structureler gesubsidieerd voor hun personeelskosten en werking. Een cultuurbeleidscoördinator moet de culturele eigenheid van de gemeente scherp stellen en moet daar plannen rond smeden. Erfgoed speelt daarin een prominente rol. Het hele proces is gepaard gegaan met veel overleg, consultatie en debat. En daarna kwam participatie. Alweer sterk gepromoot door de Vlaamse overheid, met een symbolische subsidie van 1 euro per inwoner. Lokale cultuur mag geen zaak zijn van alleen hoog- opgeleiden, veertigers en vijftigers, met een lichte oververtegenwoordiging van vrouwen. Cultuur moet deel uitmaken van het lokale sociale weefsel, zoals dat mooi heet in de terminologie van studiedagen en beleidsnota’s.

Het verwondert niet dat de schepen van cultuur met wat meer gezag dure plannen kan verdedigen in het schepencollege. En het verwondert evenmin dat de projectdefinities voor de Open Oproep voor de nieuwe gemeenschapscentra zo hameren op gemeen- schapsvorming en laagdrempeligheid. Het is een politiek overtuigend en handig argument in discussies over wat voorrang moet krijgen: een sporthal, een jeugdlokaal of een cultureel centrum.

Een nieuw cultureel gebouw heeft ten slotte dàt voor op de meeste andere investeringen: het is écht zichtbaar, en maakt een blijvende impact op een gemeente of stad. Burgemeesters grijpen het aan als een kans om, na de talloze miljoenen die ze in de ondergrond moesten investeren, in rioleringen en wegenaanleg, nu zichtbaar hun stempel te drukken. Het gebouw is een gezamenlijk project van het hele gemeentebestuur, haasten de burgemeesters uit de hier besproken gemeenten zich erbij te vermelden. Brede coalities zijn cruciaal om een lang en duur bouwproces te laten slagen, zelfs in gemeenten waar één partij een absolute meerderheid heeft. Niettemin moeten de meeste gemeenschapscentra klaar zijn voor de volgende verkiezingen in 2012.

‘Op zich is dat niet nieuw,’ zegt Miek De Kepper van LOCUS. ‘Echt nieuw is de ambitie van gemeenten en burgemeesters om architecturaal interessant te bouwen. In de jaren zestig en zeventig gebruikten de gemeenten de bouwprojecten om lokale architecten de kans te bieden ook eens groot te bouwen. Maar die moesten zich elke keer inwerken. Culturele infrastructuur is een vak apart. Er bestond wel een soort technische commissie die adviseerde en studiereizen organiseerde. En we hebben lijstjes opgesteld van veel gemaakte fouten en van *do’s and don’t’s*. Zoals te weinig aandacht voor circulatie, veel te weinig opslagruimte, te weinig kantoorruimte, te weinig communicatie tussen de regie en wat zich achter de scène afspeelt, en problemen met zichtlijnen. We kennen hilarische voorbeelden van hoe het niet moet – hoe een balk het zicht van verschillende rijen toeschouwers belemmert. Want hoe je ook probeerde te adviseren, de bouwkwaliteit hing toch af van wie aan de slag ging. Veel meer kon je centraal niet sturen, zo werkt nu eenmaal lokale autonomie.’

‘De Bouwmeester heeft voor een keerpunt gezorgd. Plotseling was er een instantie die aanstuurde op kwaliteit en ambitie. En

die Bouwmeester vond gehoor bij een nieuwe generatie politiek personeel. Hoger opgeleide mannen en vrouwen, met een grotere culturele gevoeligheid en knowhow. Ondersteund door administraties waarin al eens een jonge stedenbouwkundige werkte die de landmeter heeft opgevolgd die met pensioen is gegaan. Het kan niet verbazen dat de gevoeligheid voor architectuur toeneemt.’

‘We kennen hilarische voorbeelden van hoe een balk het zicht van verschillende rijen toeschouwers belemmert.’

De Open Oproep blijkt een uitgelezen werkinstrument. ‘De meerwaarde van de procedure met de Vlaamse Bouwmeester werd voor mij pas echt duidelijk toen ik de vijf ontwerpen zag,’ zegt bijvoorbeeld Lucas Jacobs, burgemeester in Kalmthout. ‘Het bureau Omgeving dat voor ons ruimtelijk studiewerk verricht, had ons de Bouwmeester aangepraat. Maar ik bleef twijfelen. Levert dat wel een project op dat in de gemeente gedragen kan worden? Wordt het project niet nog complexer? Onze plannen groeiden al tien jaar. Intussen hebben we een strategisch ruimtelijk beleid voor Kalmthout uitgestippeld. We hadden geen boodschap aan iemand die daar nu dwars tegenin zou komen fietsen.’

‘Maar dat is helemaal niet gebeurd. Wij hielden de regie in handen. We hebben in heldere taal beschreven wat we beoogden. Daarop kregen we vijf degelijk uitgewerkte projecten. De deliberatie met Bouwmeester Marcel Smets was makkelijk. Op drie kwartier waren we klaar. Eén project was er boenk op.’

‘Vroeger werkten we automatisch met een architect uit de streek,’ zegt Frank Wilrycx, burgemeester van Merksplas. ‘Je moet direct met een openbare aanbesteding beginnen, en dan neem je een bureau dat je kent. Maar via de Open Oproep hoeft dat niet. Buitenstaanders kijken toch met een andere bril. Die architecten uit Antwerpen (Planners) hadden een heldere kijk op onze gemeente. Mijn grootste zorg waren de kosten. Maar die bleven goed beheerd. We spraken met de architecten af dat als het gebouw na goedkeuring van het definitief ontwerp duurder werd, hun ereloon niet mee steeg. Het is perfect verlopen.’

De architecten leveren het bestuur ook handig materiaal waarmee ze de boer op kunnen. Tentoonstellingen met maquettes, computersimulaties en virtuele rondleidingen helpen om zeurderige tegenstand te ontmijnen. Tussen voorontwerp en definitief ontwerp organiseren de meeste gemeenten hoorzittingen. Werkgroepen met toekomstige gebruikers en belangenverenigingen stellen het programma scherp. De architecten worden als belangrijkste pleitbezorgers van het bouwproject uitgesproken bondgenoten van het bestuur. De Open Oproep heeft hun de autoriteit verleend van winnaars van een wedstrijd.

Dat de wedstrijd objectiveert is wellicht haar grootste sterkte. Ze evacueert het project uit de arena van het politieke discours. Inhoudelijke keuzes hoeven niet gemaakt te worden op basis van smaak of luim. Het gemeentebestuur brieft, architecten formuleren voorstellen, de jury argumenteert. De keuze is transparant en is in geen van de hier besproken gevallen nadien door de politieke oppositie fundamenteel gecontesteerd. Het gaat niet over wat de burgemeester mooi vindt of wat hem grandeur verleent. De winnaar van de wedstrijd beantwoordt het best de opdracht waarover het gemeentebestuur een consensus bereikte. De Bouwmeester staat garant voor expertise, zijn autoriteit komt handig van pas om zwak gearticuleerde tegenstand te counteren. De Vlaamse Bouwmeester en zijn Open Oproep maken bouwen politiek met andere woorden minder heikel. Al blijven er natuurlijk nog genoeg slangenkuilen, wolffijzers en schietgeweren verborgen op het lange pad tussen plan en opening. ●

Op schaal van een landelijke gemeente

1:1 Architecture won de Open Oproep voor het nieuwe gemeenschapscentrum van Kalmthout, een landelijke gemeente in de Antwerpse Kempen, ‘omdat het een zeer eenvoudige en goedkope oplossing bedacht die op schaal van de gemeente bleef maar die toch ambitie uitstraalde,’ oordeelt burgemeester Lucas Jacobs (CD&V). ‘Zij hebben een open en laagdrempelig gebouw ontworpen. Geen megalomanie.’ De vondst die dat allemaal mogelijk maakt – goedkoop, eenvoudig, open én toch ambitieus – bleek een overkapping met grotendeels glazen gevels.

Kalmthout wil zijn gemeentehuis renoveren en

uitbreiden tot een gemeenschapscentrum. Daarvoor kan het de aanpalende brandweerkazerne vrijmaken en mee opnemen in het bouwproject. De uitbreiding moet ook een soort cultureel centrum onderbrengen, een tentoonstellingsruimte en een polyvalente zaal met 350 zitjes.

1:1 Architecture hanteert amper de sloophamer. Het trimt de bestaande gebouwen, snijdt koterij weg en saneert de bestaande kantoorvleugel. En toch krijgt Kalmthout een volledig nieuw gemeentehuis annex gemeenschapscentrum. Rond de brandweerkazerne bouwen ze een grote doos waarin verder nog plaats zal zijn voor een vide en voor

1

2

Kalmthout

Gemeenschapscentrum

Uitbreiding van het gemeentehuis, nieuwe

kantoren, een tentoonstellingsruimte, foyer,

een polyvalente zaal met 350 zitjes, leslokalen

voor de muziekacademie.

Maximaal hergebruik van de achtervleugel

van het huidige gemeentehuis en van het hoofd-

gebouw van de aanpalende brandweerkazerne.

Een nieuwe overkapping van de getrimde brand-

weerkazerne met grotendeels glazen muren. Twee

paviljoenen onder die overkapping, het nieuw te

bouwen kantoorgebouw van drie verdiepingen en

de tot polyvalente zaal omgebouwde kazerne met

in de kelder de leslokalen en op het dak de ten-

toonstellingsruimte en de cafetaria.

Vooraan, aan de kant van de kerk, komt een

autovrij voorplein. Achteraan de functionele

toegang die uitgeeft op een plein met parkeer-

plaatsen.

Open Oproep 1623

Bouwheer Gemeentebestuur Kalmthout

Ontwerp 1:1 Architecture

Budget 3 miljoen € (exclusief btw en ereloon)

Status voorontwerp klaar

‘Een open een laag-drempelig gebouw. Geen megalomanie. Wij willen geen voorstad worden.’

een gebouw van drie verdiepingen met nieuwe kantoren. De doos zal functioneren als een thermische schelp.

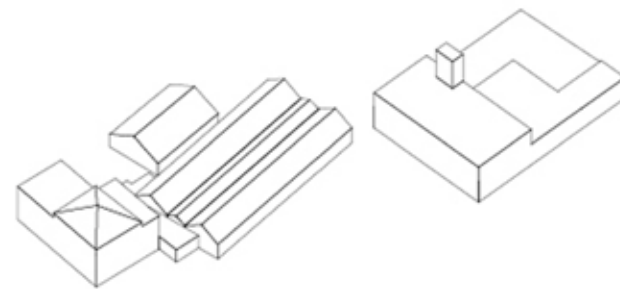
Voor de overkapping pleitte ook een financieel argument. Slopen en alles nieuw bouwen zou dertig tot veertig procent duurder uitkomen. Het ontwerp van 1:1 kwam als goedkoopste uit de Open Oproep – drie miljoen euro. Maar nieuwbouw zou architecturaal ook minder interessant zijn, vindt Tom Cortoos van 1:1 Architecture. ‘Met hoe meer parameters je rekening moet houden, hoe interessanter het wordt. Je moet slimmer uit de hoek komen, geprononceerder positie innemen. Een oud

gebouw is een soort cadeau. Het maakt het ontwerpen rijker.’ Met zijn sober en licht modern geritmeerde baksteenfaçade is de huidige brandweerkazerne in de gemeente een vertrouwd gebouw, een ijkpunt naast de kerk. Het is bovendien een helder leesbaar gebouw – een hal voor de brandweertwagens en een gang met kamers. Dankzij een ingeniërsingreep kan er een grote zaal in ondergebracht worden – de betonnen kolommen in de garage voor de brandweertwagens worden afgezaagd, spankabels zullen de constructie dragen. Alles pleitte dus voor duurzaam hergebruik.

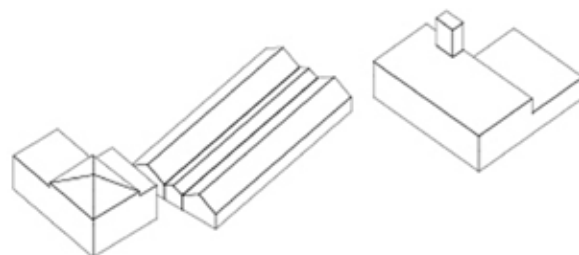
Onder de nieuwe overkapping wordt de voormalige brandweerkazerne een paviljoen. Het wordt letterlijk veelzijdig gebruikt. Op het dak van de grote zaal komen een tentoonstellingsruimte en het terras van de cafetaria. De oefenlokalen voor de muziekacademie worden in de kelder ingericht, goed afgesloten van de open foyer. Geluidsoverlast is een heikel punt wanneer je verschillende functies combineert. Rond het paviljoen ontstaat veel circulatieruimte, een grote trap maakt van de achterkant ook een voorkant.

De foyer wordt een binnenplein, een verbindingsruimte tussen

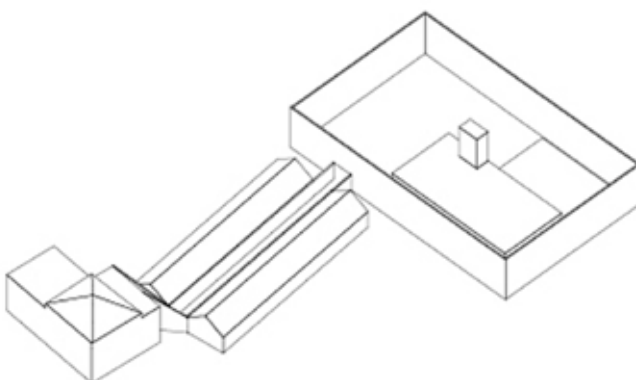
gemeenschapscentrum en gemeentehuis. Dat paviljoen krijgt drie werkplateaus. Gemeentepersoneel krijgt een zicht op wat zich in de foyer afspeelt, omgekeerd zien de burgers vanuit de foyer hun ambtenaren werken. De foyer wordt een doorloopruimte, met twee ingangen naar twee buitenpleinen. Langs de kant van de kerk komt het representatievere voorplein met bomen en zonder auto’s, de vroegere achterkant, waar een woonwijk komt, wordt een functioneel plein met parkeerplaatsen. Een louter administratief gebouw krijgt door een publiek dat het gebouw betreedt met andere verwachtingen, een veelzijdig

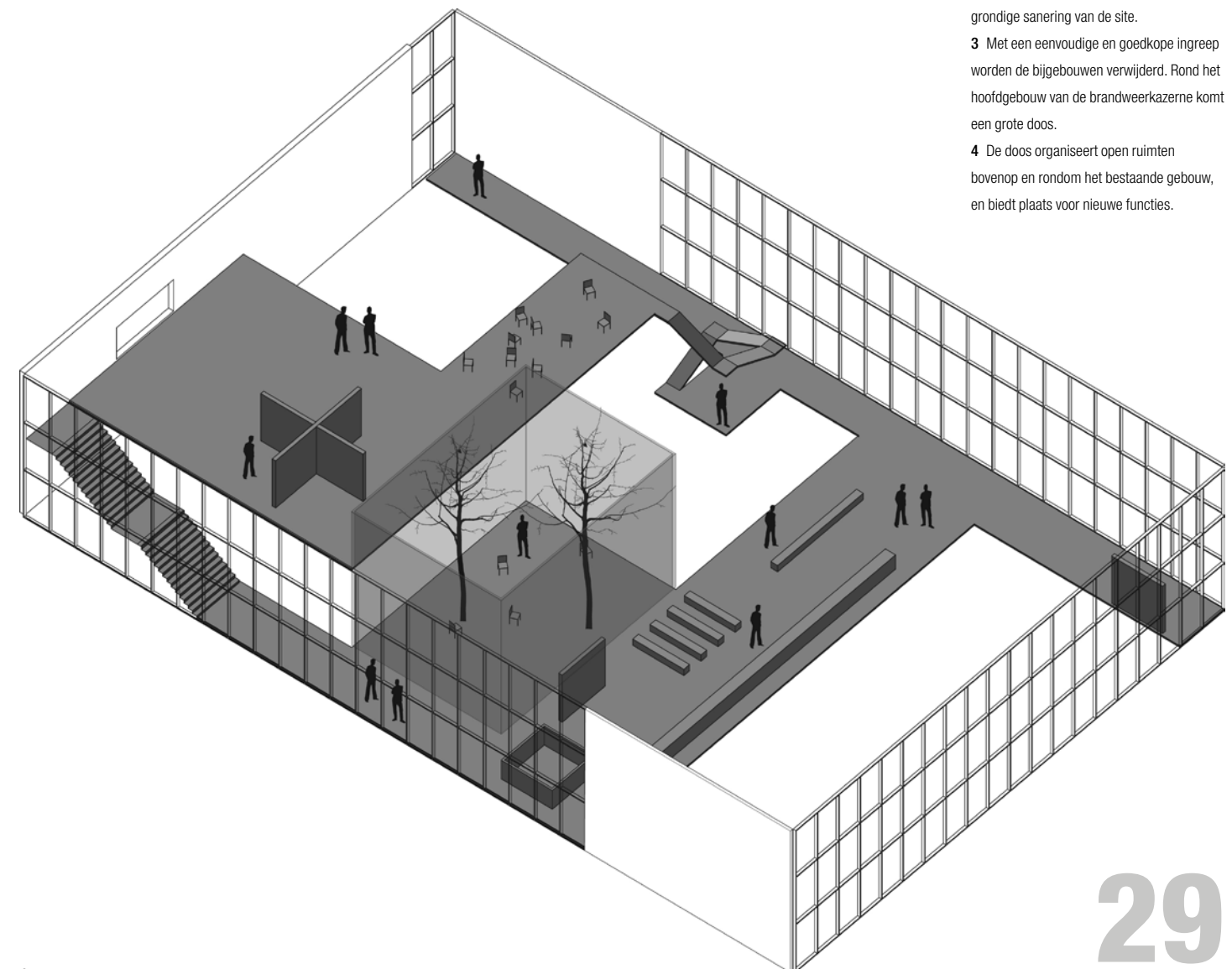
Bestaande toestand

Drie karaktervolle gebouwen

Nieuwe gevel rond brandweerkazerne

- 1 De vrijgemaakte brandweerkazerne achter het gemeentehuis van Kalmthout is een belangrijk referentiepunt naast de kerk.
- 2 De vele bijgebouwen vragen om een grondige sanering van de site.
- 3 Met een eenvoudige en goedkope ingreep worden de bijgebouwen verwijderd. Rond het hoofdgebouw van de brandweerkazerne komt een grote doos.
- 4 De doos organiseert open ruimten bovenop en rondom het bestaande gebouw, en biedt plaats voor nieuwe functies.

diger energie, die van een centrum. En toch heeft dit gebouw, ondanks de foyers en pleinen, in zijn vormen-taal geen stedelijke preten-ties. Het nestelt zich al bij al bescheiden naast de kerk, achter het bestaande gemeentehuis, op het eind van het kerkplein, naast en rondom de vertrouwde brandweerkazerne.

‘Wij zijn niet op zoek naar prestige, wij zijn een landelijke gemeente met veel natuur.’

Ook daarom heeft het ont-werp van 1:1 Architecture met voorsprong de Open Oproep in Kalmthout gewon-nen. Het speelt in op het

beeld dat de gemeente van zichzelf heeft. ‘Wij zijn niet op zoek naar prestige,’ zegt burgemeester Lucas Jacobs. ‘Wij zijn een landelijke gemeente met veel natuur.’ Landelijk met veel natuur is niet alleen een objectieve vaststelling – een derde van de gemeente is natuurge-bied, een derde is landbouw. Het is een verlangen. En het is een beladen politiek strijd-punt. De gemeente staat onder grote druk om te ver-stedelijken, omvangrijker projecten toe te staan, hogere bouwlagen, nieuwe appartementsbouw. De vast-goedmarkt is turbulent, in 2009 registreerde de gemeente van 17.500 inwo-ners 600 verkopen en 500

bouwaanvragen. De immo-biliënprijzen zijn de voorbije vijftien jaar verdrievoudigd. De provincie Antwerpen wil Kalmthout graag bij het stadsgewest Antwerpen onderbrengen, zegt Carl Jacobs, de stedenbouwkun-dige ambtenaar van Kalmt-hout. ‘Hier is ruimte. Voor grootschalige ontwikkeling bijvoorbeeld. Maar volgens het Ruimtelijk Structuur-plan is Kalmthout buiten-gebied, en dat willen wij blijven. Wij willen niet de weg op die Kapellen is uit-gegaan.’ Twintig jaar gele-den leken Kalmthout en buurgemeente Kapellen op elkaar. Nu is het verschil markant. Het centrum van Kapellen heeft gemiddeld

vijf bouwlagen, liet ongeremd kwaliteitsarme appartements-bouw toe, verwelkomde gro-tere winkelcentra. ‘Wij doen niet aan nostal-gie,’ zegt Jacobs, ‘maar wij proberen de eigenheid van Kalmthout als landelijke gemeente te vrijwaren. Appartementsbouw is hier beperkt tot enkele straten. We bundelen de kleinhan-del. En we zijn zeer kies-keurig over grotere projecten. Wij willen geen voorstad worden.’ De inwo-ners van de gemeente steu-nen dat beleid, blijkt uit een grootschalige enquête die de gemeente organiseerde. Velen zijn inwijkelingen die voor de natuur naar Kalmt-hout zijn gekomen. Boven-

dien hebben de almaar zeldzamere rust en natuur de prijzen de hoogte in ge-jaagd, en daar zijn ook de ingezetenen beter van geworden.

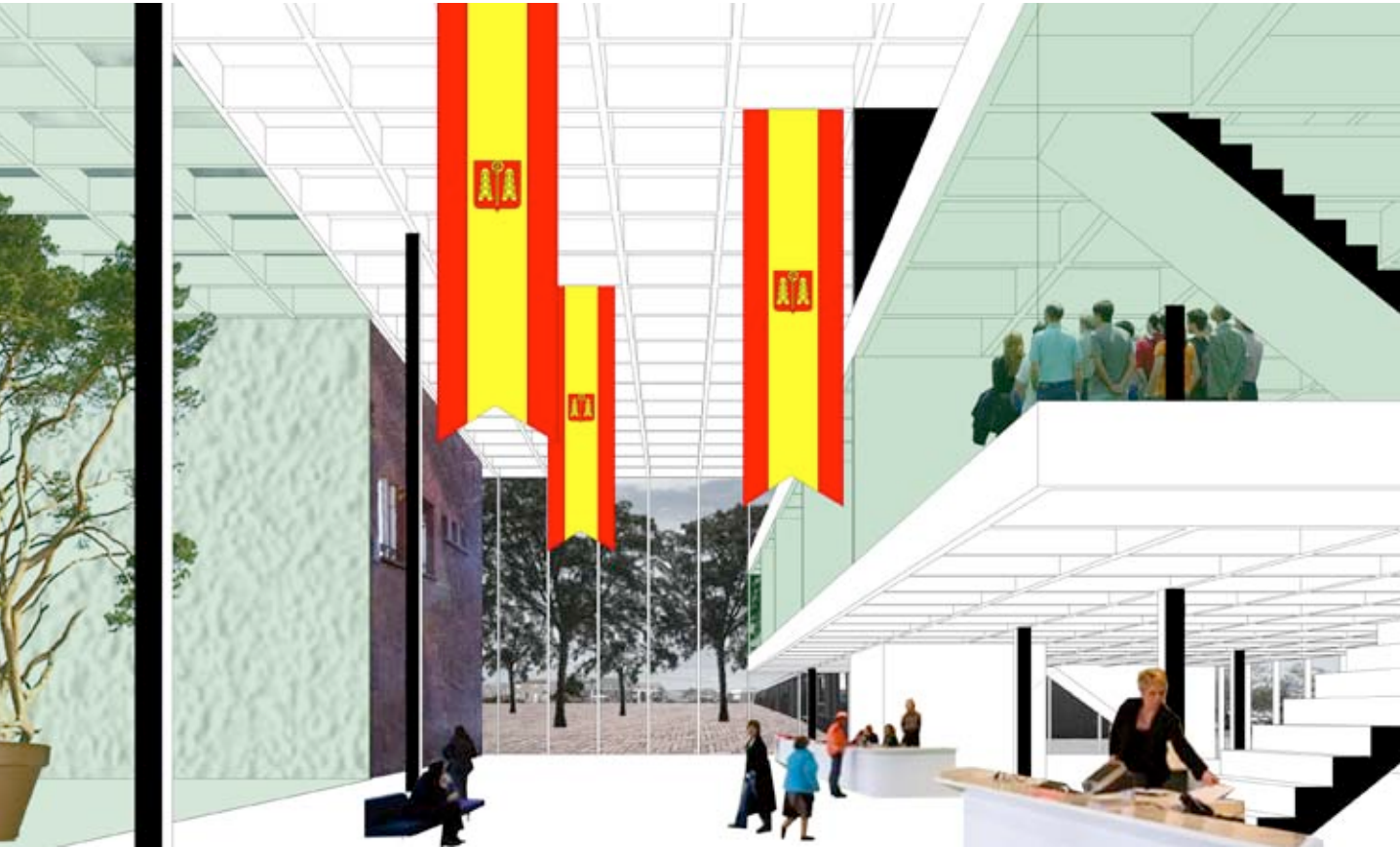
Die fel geapprecieerde maar belaagde landelijkheid vormt dus ‘de schaal’ en ‘het karakter’ van Kalmthout waar het gemeentebestuur in de projectdefinitie van de Open Oproep naar verwees. ‘Uitstraling’ stond niet pro-minent in die briefing. Inte-gendeel, de opdrachtgever stuurde aan op nederigheid: een ‘uitnodigende sfeer’, een ‘geest van openheid’, een gebouw ‘waar mensen zich thuis voelen’. Robbrecht & Daem stuurde een ontwerp

in van een ranke en com-pacte toren, vier tot vijf ver-diepingen hoog. ‘Dit zou niet op schaal van de gemeente zijn. Zo’n hoog gebouw hebben wij niet nodig,’ rea-geerde burgemeester Jacobs. Poponcini & Lootens stelde dan weer de volledige afbraak voor, en de bouw van twee zelfbewuste en zichzelf adverterende gebou-wen en een groot plein tot aan de Kapellesteenweg. ‘Dat was te ingrijpend,’ oordeelt de burgemeester. ‘Ik denk niet dat iedereen in Kalmt-hout hierop zit te wachten.’ Ook dat zit in de vraag naar ‘laagdrempelige’ archi-tectuur. Burgemeester Lucas Jacobs noemt het ‘angst voor megalomanie’. Stedenbouw-

kundig ambtenaar Carl Jacobs noemt het hang naar ‘landelijkheid’. ‘Daarom hebben we dit ook geen cul-tureel centrum genoemd, maar een gemeenschaps-centrum. Dit gebouw moet vooral het verenigingsleven ten goede komen. De poly-valente zaal moet ook dienen om de wereldkampioen veld-rijden in te ontvangen. Een cultureel centrum is bijna per definitie een stadsaange-legenheid. Mochten we een cultuurcentrum willen, dan zouden we eigenlijk elitair bezig zijn in een landelijke gemeente.’

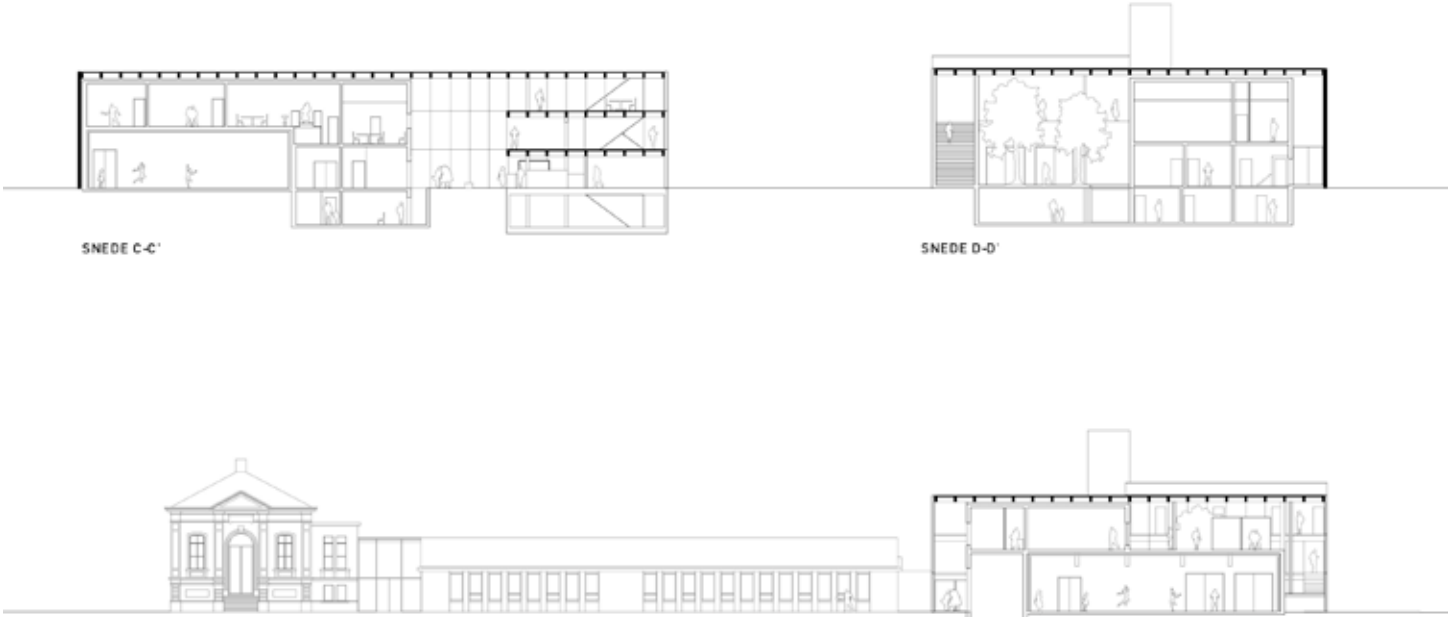
Opnieuw mag de architec-tuur bemiddelen tussen stad en platteland, tussen Cul-

tuur en cultuur. Als ze maar toegankelijk en laagdremp-eig is, een centrum creëert, het dorp ruimtelijk reorgani-seert, lieden van alle rangen en standen samenbrengt, en niet te veel de nadruk legt op zichzelf. Een glazen hal blijkt dan het meest pas-sende antwoord. Getuigt zij van ingenieuze ambitie en zin voor duurzaamheid, of is ze een handige passe-par-tout? ●

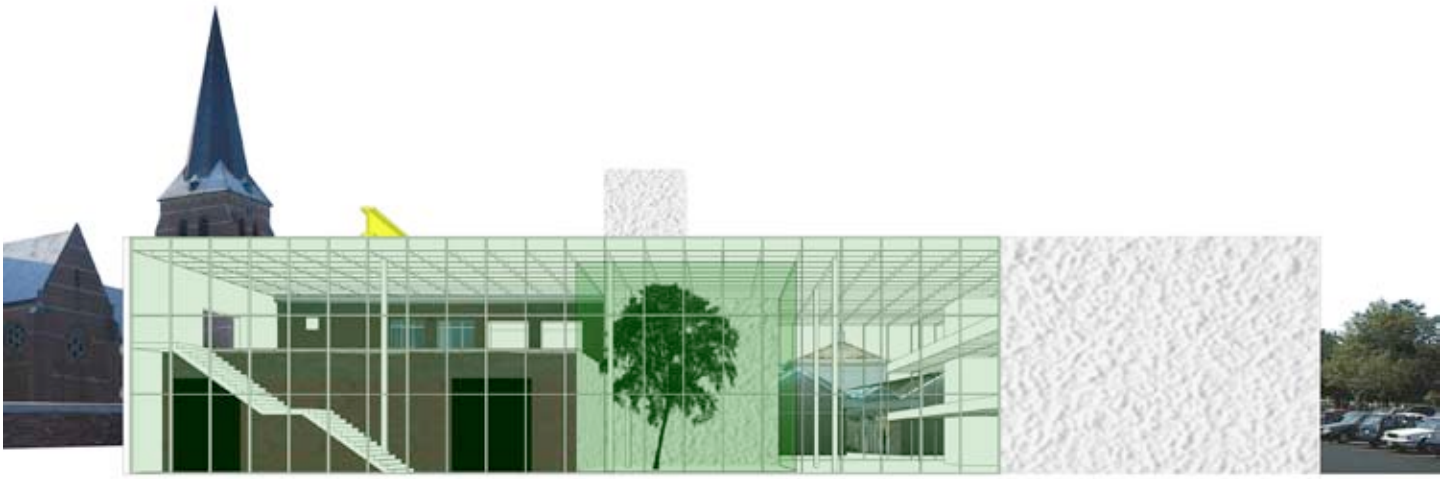

5

- 5 De foyer is een open en uitnodigend binnenplein, de verbindingsruimte tussen het gemeenschapscentrum en het gemeentehuis.
- 6 Het gemeenschapscentrum is georganiseerd op drie lagen rond de open ruimten. Het speelt in op de schaal en het karakter van de gemeente.
- 7 Het project nestelt zich bescheiden achter het gemeentehuis, op het einde van het kerkplein.

6

7

Een compact en ecologisch dorpshuis

Dit is wellicht het merkwaardigste fenomeen in de huidige culturele bouw golf: een kleine gemeente zonder noemenswaardige culturele of architecturale knowhow, de op twee na armste gemeente van Vlaanderen bovendien, een echt rurale gemeente waar landbouwbedrijven de economie, het landschap en de politiek beheersen, ontpopt zich tot een leergierige bouwheer die met een buitenlands architect in zee gaat. Het

overkomt Heuvelland, het dorp tussen Ieper en Dranouter in Zuidwest-Vlaanderen.

Heuvelland bouwt in elk van zijn acht fusiegemeenten bescheiden gemeenschapscentra. Om zijn kleine woonkernen aantrekkelijker te maken, zet de gemeente al enige tijd in op kleinschalige cultuur en op toerisme. Nu is Loker aan de beurt, een dorp van 609 inwoners dat nauwelijks groter is dan zijn ene hoofdstraat en dat over een vallei van akkerland en gras-

1

2

Heuvelland

Gemeenschapscentrum

Loker

Een polyvalente zaal voor 200 mensen, keuken en sanitair, aparte vergaderlokalen, bergruimte voor 15 verenigingen en een repetitielokaal voor muziekgroepen.

Nieuwbouw met hergebruik van een deel van een bestaand schooltje. Vlakbij de kerk, in de hoofdstraat van het dorp, in de buurt van de speeltuin en de school. Met zicht op de uitgestrekte velden en de Kemmelberg. Een veelpuntig dak overspant polyvalente zaal, foyer en vergaderlokalen. Vergaderlokalen, bergruimte en sanitair vormen een soort paviljoen onder dat gemeenschappelijke dak.

Open Oproep 1609

Bouwheer Gemeentebestuur Heuvelland

Ontwerp Marc Koehler Architects uit Amsterdam

Budget 500.000 €

Status ontwerp klaar

‘Ons landschap is onze regionale identiteit. Het is onze grootste kwaliteit! Dat landschap moeten we koesteren. Het is de toekomst van de Westhoek. Daarom moeten we kwaliteitsvol en vooruitstrevend bouwen.’

land uitkijkt op de beboste Kemmelberg. Het platte West-Vlaanderen bolt hier op tot een weids heuvel-landschap. Dit is nog het Vlaanderen zonder ruilverkavelingen, industriezones en ringwegen. De bakker en de beenhouwer sluiten over de middag; het leven ligt dan even stil.

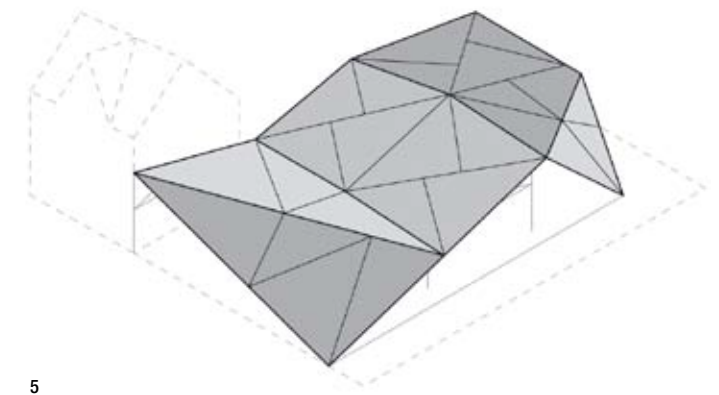
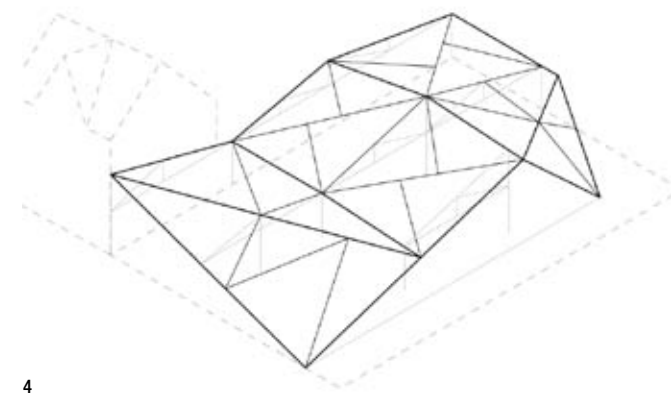
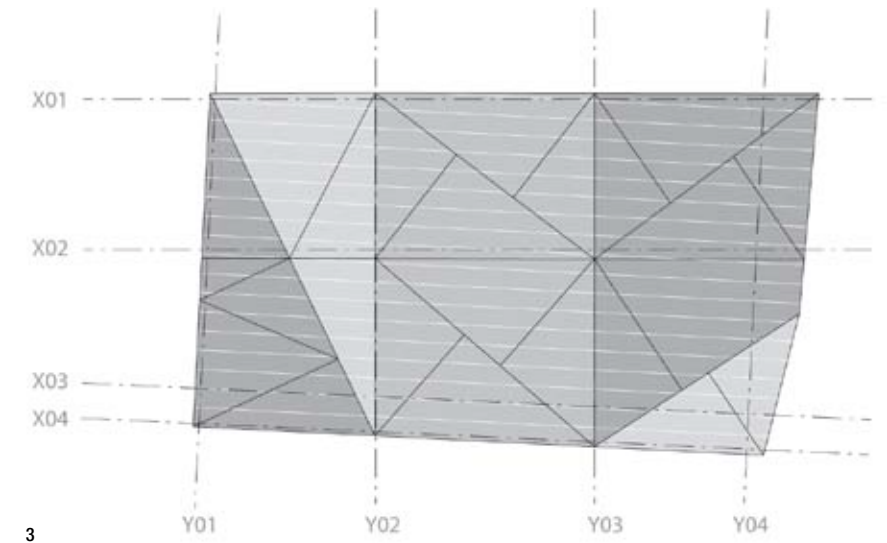
Toch grijpt ook hier de globalisering in. Het landschap

staat onder druk. In enkele jaren tijd verdween de helft van de familiale landbouw-bedrijven. Zij die verder boeren, nu nog 320 bedrijven op 8.000 inwoners, investeren in grootschalige landbouw, met fabrieksstallen voor honderden stuks melkvee en duizenden varkens. Het patchwork van weides verdwijnt, uniforme maïsakkers komen in de plaats. Waar kleine sobere

hoeves stonden, verrijzen loodsen en silo's. De gemeente, bestuurd door een absolute CD&V-meerderheid, is geen partij voor de pletwals van de landbouw-industrie. Maar ze moet ook rekening houden met het groeiend toerisme. Nu al bezoeken tot 300.000 recreanten elk jaar de Kemmelberg.

‘Ons landschap is onze regionale identiteit. Het is

onze grootste kwaliteit!’ zegt schepen van cultuur, toerisme en ruimtelijke ordening Geert Vandewynckel (36), een socioloog en landbouwer die gebeten is door de kwestie. ‘Dat landschap moeten we koesteren. Het is de toekomst van de Westhoek.’ En dus ijvert de gemeente voor landschapsherstel en stelt ze richtlijnen op voor beeldkwaliteit. Ze dringt aan op respect voor

- 1 Een zicht op de deelgemeente Loker vanaf de vallei van akker- en graslanden.
- 2 Het bestaande schooltje – in de buurt van de kerk en langs de hoofdstraat – maakt plaats voor een bescheiden gemeenschapscentrum.
- 3 Het nieuwe dak is een aaneenschakeling van open en gesloten driehoeken.
- 4, 5 De lichte overkapping over een deel van het bestaande schooltje en buitenplein bepaalt het beeld van het nieuwe gemeenschapscentrum.

authenticiteit en op samenhang met de sobere wederopbouwarchitectuur die eigen is aan de streek. Ze verbiedt appartementsbouw, serres, en witte vezelcementplaten voor stallen en loodsen en legt lichtgrijze of donkere silex op. Vooral dat laatste ligt erg gevoelig, want donkere silex is duurder. Boeren moeten toch niet zoveel geld extra uitgeven voor de schone ogen van

de schepen van ruimtelijke ordening?! ‘In zo’n kleine gemeente kan je je als politicus niet verstoppen,’ zucht Vandewynckel.

Voor al het strakke budget heeft de argwaan getemperd over ‘die uit Brussel’.

In die context zocht Vandewynckel het advies van de Vlaamse Bouwmeester. Want hij wil ondanks zijn

bekommernissen over authenticiteit vooruitstrevend bouwen. Op een perceel waar nu nog een schooltje staat dat als kinderdagverblijf dienst doet, wil de gemeente een gemeenschapscentrum bouwen. Het programma ligt voor de hand: een polyvalente zaal voor 200 mensen die zowel geschikt is om in te turnen, te feesten, als refter te dienen en om tentoon te

stellen en theater te spelen. Verder nog aparte vergaderlokalen, bergruimte voor 15 verenigingen en een repetitielokaal voor muziekgroepen. Het moet een compact en ecologisch dorpshuis worden, en mag een half miljoen kosten. Marc Koehler Architects, een jong kantoor uit Amsterdam, won de Open Oproep met een ontwerp voor een vederlicht gebouw, een

brede, gevouwen overkapping met gevels van glas. Binnen en buiten zijn ook in dit ontwerp fluïde, een hoek van het dak overspant ook een buitenplein. Vergaderlokalen, bergruimte en sanitair vormen een paviljoen onder het gemeenschappelijke dak (een deel van het bestaande schoolgebouw wordt daarvoor behouden). Ze kunnen afgesloten worden en apart gebruikt, of

opengeschoven worden bij het collectief van de zaal. Dankzij verschillende toegangen en aparte circuits kunnen twee tot drie groepen tegelijkertijd onderdak vinden. Het dak zal met zijn grafisch geprononceerde lijnen het beeld van het nieuwe centrum bepalen. Die veelzijdigheid maar vooral het strakke budget (veel bebouwde oppervlakte voor relatief weinig geld)

heeft in Heuvelland de argwaan getemperd over ‘die uit Brussel’ en over het vreemde idee om vijf architecten te betalen om plannen te maken die toch niet gebouwd zullen worden. Het ontwerp is rond. ‘Het samenwerken met de Bouwmeester was een grote stap,’ vertelt Vandewynckel. ‘Maar wij beleidsmakers hebben een opdracht en een verantwoor-

delijkheid. Wij moeten de lat hoger leggen. Dat vergt politieke moed, ja. Je moet trekken, maar je mag niet te ver voorop lopen, of je riskeert afgeschoten te worden. De collega’s in het bestuur moeten willen en kunnen volgen. En dan moet je de kiezers nog overtuigen dat dit belangrijk is. Maar als het niet zo belangrijk was, zou ik er mijn nek niet voor uitsteken.’ ●

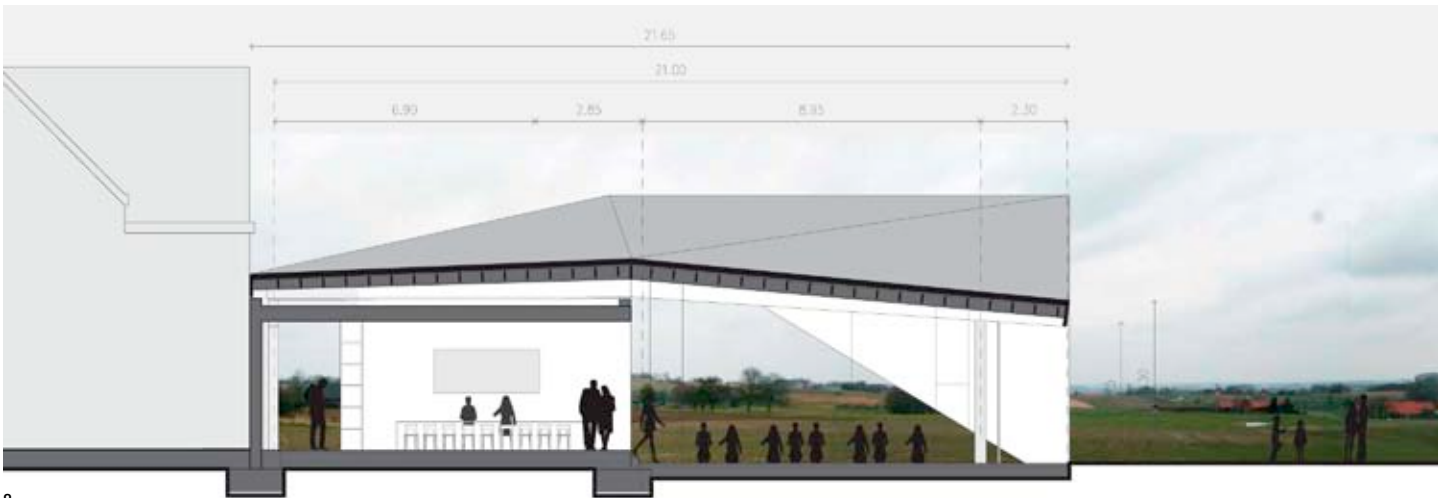

6

7

- 6 Het meer gesloten paviljoen kan apart worden gebruikt of worden opengeschoven naar de polyvalente zaal.
- 7 Een hoek van het dak overspant een deel van het buitenplein.
- 8 Links zitten de gesloten functies in de gerecupereerde structuur van het voormalige schooltje. De polyvalente zaal opent zich volledig naar het landschap en het buitenplein.

8

Een belfort met een uitstekende akoestiek

Niet alle gemeenten berusten in de politiek wendbare logica van het laagdrempelige gemeenschapscentrum. Een enkele grotere gemeente bouwt onverschrokken een écht Cultuurcentrum. Zo ver reikt de ambitie van Heist-op-den-Berg dat het naast zijn huidige twintig jaar oude cultuurcentrum en voor zijn vijftien jaar oude bibliotheek een nieuw cultuurcentrum bouwt. Niet een polyvalente zaal ten dienste van het verenigingsleven, maar een zaal die haar bestaansrecht moet ontleen aan een uit-

stekende akoestiek en aan uitgebreide theatertechnieken. 'Wij willen de meest dankbare speelomstandigheden creëren zodat we artiesten, gezelschappen en orkesten met naam en reputatie kunnen ontvangen,' zegt burgemeester Luc Vleugels (CD&V). Alleen al de akoestiek en zaaltechniek kosten anderhalf miljoen – computergestuurde trekken, 220 dimmers, orkestlift, verende podiumvloer, zachte ventilatie via de gradins, moduleerbare geluidsabsorberende doeken, verstelbare plafondpanelen,

1

2

Heist-op-den-Berg

Cultuurcentrum Zwaneberg

Uitbreiding van cc Zwaneberg met een zaal voor 700 toeschouwers. De zaal moet voldoen aan hoge akoestische eisen, is akoestisch ombouwbaar van concertzaal naar theaterzaal, en heeft een volwaardige theatertechnische uitrusting. Heraanleg van het Cultuurplein met trappen, bomen en een nieuw reliëf.

Volledig nieuwbouw, twee volumes. In de eerste doos huist een tentoonstellingsruimte, repetitielokalen en een cafetaria, in de tweede doos de zaal met 700 zitjes. Een volledig beglaasde foyer verbindt het oude cultuurcentrum met de cafetaria en exporuimte in het nieuwe cultuurcentrum.

De zaal ontleent haar bestaansrecht aan een uitstekende akoestiek en aan uitgebreide theatertechnieken. De architectuur volgt in het spoor van die ambitie.

Open Oproep 0722

Bouwheer Gemeentebestuur Heist-op-den-Berg

Ontwerp Planners

Budget ca. 9.100.000 € (excl. los meubilair, omgevingsaanleg, btw en erelonen)

Status opening 2010

‘Het zal een geweldige *landmark* zijn. Een mooi en opvallend gebouw dat het uitzicht van onze gemeente zal bepalen.’

reflecterende panelen boven de scène en een aanpasbare zaalopening naar de scène, doorgedreven geluidsisolatie, akoestische en trillingstechnische ontkoppeling, enzovoort. De architectuur kan niet achterblijven.

‘Het zal een geweldige landmark zijn,’ zegt Vleugels. ‘Een mooi en opvallend gebouw dat het uitzicht van onze gemeente zal bepalen. Mensen zullen ernaar verwijzen om onze gemeente te benoemen. We zijn verschillende keren op prospectie geweest in de buurlanden. Toen ik in Lelystad een oranje

doos zag, dacht ik: verdorie, waarom niet? In opvallendheid kan je niet overdrijven.’

Geen sussende eufemismen in Heist-op-den-Berg over ‘cultuur’. ‘Als je 40.000 inwoners hebt, ben je geen kleine homogene gemeenschap meer die genoeg heeft aan een voetbalploeg en een fanfare. In Heist-op-den-Berg is men erg artistiek en cultuurminnend. Altijd geweest. We hebben alles wat je op artistiek vlak kan bedenken.’

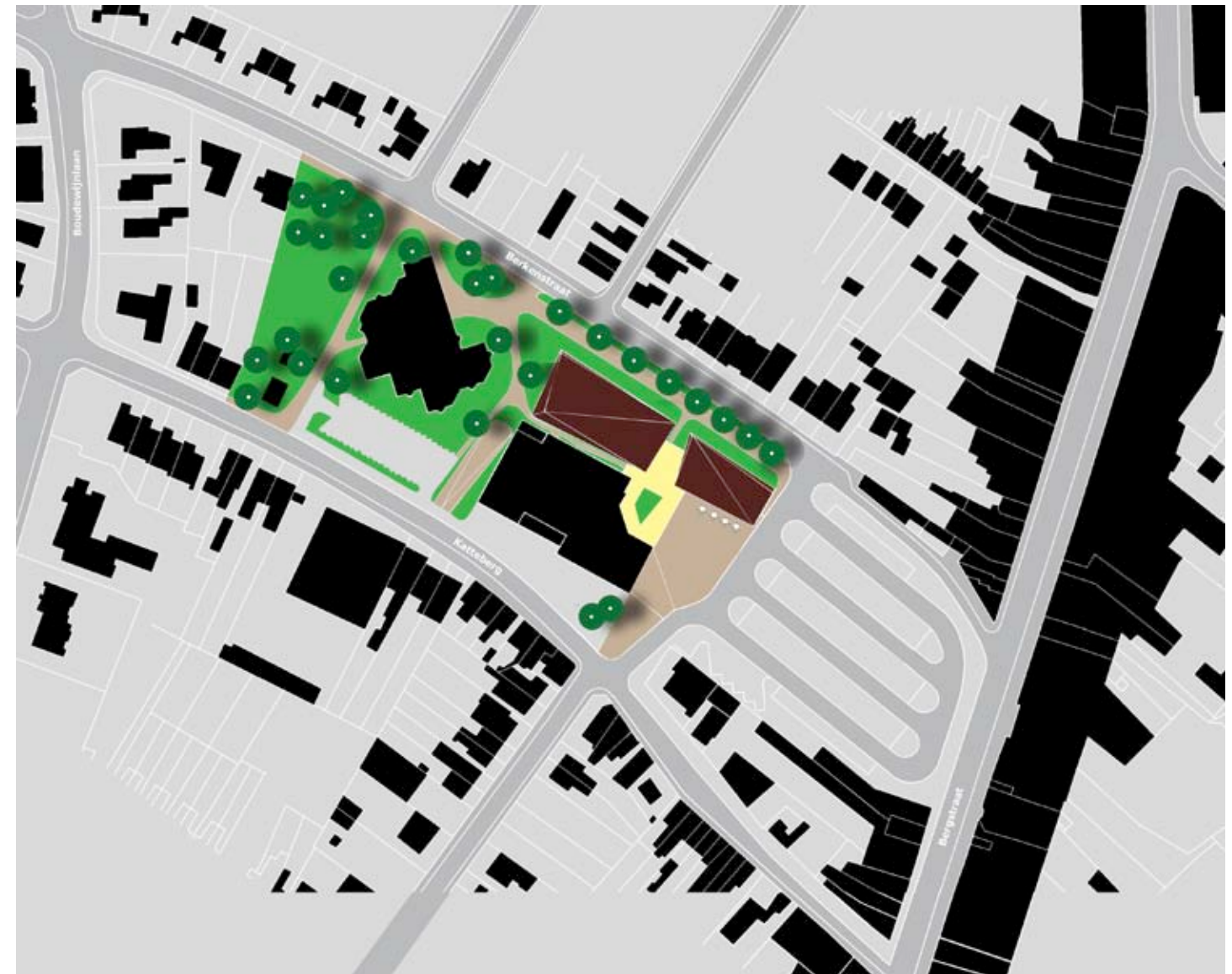
Geen zorgen over ‘elitarisme’. ‘Als je cultuur en kunst wil bedrijven op hoog

niveau, ben je misschien wel wat elitair bezig. Kunstenaars zijn geen doorsnee mensen.’

Geen latente fobie van het stedelijke. ‘Wij vervullen een centrumfunctie. We willen aantrekkelijk zijn voor de hele regio. Al die mensen uit de regio helpen mee onze infrastructuur te betalen. Het is een oude tactiek.’ Zoals Bornem en Dilbeek krijgt Heist-op-den-Berg voor die regionale culturele rol bovendien extra subsidies.

‘In opvallendheid kan je niet overdrijven.’

Planners won de Open Oproep met een gebouw dat niet grossiert in ‘laagdrempeligheid’ en dat zich evenmin wegcijfert in naam van ‘transparantie’. Twee dozen ontwierpen ze, intussen in de volksmond ‘scheve dozen’ genoemd, monumentale volumes, met wegzwenkende zijgevels en oplopende dakranden. In de eerste doos huist een tentoonstellingsruimte, repetitielokalen en een cafetaria, in de tweede doos de zaal met 700 zitjes. De onregelmatige vorm is volgens de architecten functioneel,

3

- 1 Het bestaande cultuurcentrum vormt als een grote infrastructuur de overgang tussen het commerciële centrum en een woonwijk.
- 2 De bestaande toegang sluit aan op een ongestructureerde open ruimte.
- 3 Het gebouw wordt uitgebreid tot een regionaal cultuurcentrum met twee nieuwe

monumentale zalen, verbonden via een centrale foyer.

het gevolg van akoestische optimalisering (om heen en weer lopende reflecties tussen parallelle wanden te vermijden), maar laat de architectuur een dansende beweging uitvoeren, van achteroverhellend vooraan naar recht achteraan bij het eerste bouwvolume en van recht naar achteroverhellend bij het daaropvolgende en grotere bouwvolume. Muren en daken (stalen spanten en prefab betonnen panelen) worden bekleed met robuuste en rafelige roest-bruin-grijze natuurstenen leien. Dit maakt

aardse, geologische volumes waarin de kracht van piramides doorschemert. Het huidige cultureel centrum ligt er met zijn fletse beige en bruine baksteen, grijze leien, bordeaux raamwerk en slungelig grote volumes als een slappe vod naast. Aan dat bestaande cultuurcentrum raakt Planners amper, omdat er toch geen lieve-moederen aan is. Een volledig beglaasde foyer verbindt het oude cultuurcentrum met de cafetaria en expo-ruimte in het nieuwe cultuurcentrum.

Het nieuwe cc Zwaneberg bewijst dat het nooit te laat is om met kwaliteit in te grijpen in het weefsel van een gemeente of stad. De site waar het wordt gebouwd, lijkt stedenbouwkundig niemandsland: een aller-vreemdste plein, groter dan de Antwerpse Groenplaats, maar begrensd door achterkanten, zijkanten, tuinen, betonplaten, blinde muren, een verloren winkel, enkele cafés, en ook nog door een burgerwoning en opbrengst-appartementen. Dit is een concentraat van Vlaanderen. De lange zijde van dat ‘plein’

langs de Berkenstraat evolueert van aaneengesloten dorpskom via verarmde halfopen bebouwing tot villawijk. Het bestaande cc en de bibliotheek hebben de wanhoop gevoed. Ze zijn willekeurig en wars van elkaar neergepoot in de ongestructureerde open ruimte. Maar de stedelijke pretentie van het nieuwe cc Zwaneberg werkt aanstekelijk. Daar op die verloren hoek werkt het als een belfort. Eindelijk kreeg het ‘plein’ een referentiepunt en een sluitsteen. Als het cc zo

noodzakelijk dominant wordt, maak van het plein dan ook een ‘cultuurplein’, stelde Planners voor. Maak gebruik van het reliëf (een verschil van vijf meter) om trappen aan te leggen voor het cc. Het terras van de cafetaria wordt het best-gelegen terras van Heist. Plant een hechte bomenrij aan waar de gevels het laten afweten. Gebruik de glazen foyer als overgangsruimte, en als passage naar de achtergelegen bibliotheek. En zo zijn we dan toch weer beland bij doorwaadbaarheid, toegankelijkheid,

publieke ruimte, laagdrempeligheid, een gebouw als sas tussen stedelijk plein en achtergelegen groener park. Zij het deze keer met een gebouw dat nadrukkelijk uitstijgt boven de maat van zijn omgeving en die omgeving met zijn geraffineerde stedelijkheid infecteert. Heist-op-den-Berg is enthousiast op de voorstellen voor de heraanleg ingegaan. Ze passen in het zelfbeeld van een gecultiveerd regionaal centrum dat de gemeente koestert – zoals Kalmthout met zijn architectuurkeuze zijn landelijkheid koestert

en het stedelijke schuwt als megalomaan en elitair. ‘Kijk, we konden kiezen tussen nog een zaaltje voor 400 man zoals er al heel wat zijn,’ zegt Jan Bourgeois, directeur van cc Zwaneberg. ‘Of we konden gaan voor een uitstekende schouwburg waar zowel de fanfares kunnen spelen als grote klassieke orkesten en versterkte pop en rock en die kan omgebouwd worden tot een theaterzaal. We hadden de stille droom dat het een gebouw met icoonwaarde kon worden. Architectuur die de

geschiedenis kan trotseren. Wel, wij hebben ambitie.’ ‘We hebben radicale keuzes gemaakt,’ vindt burgemeester Vleugels. ‘Wij gaan compromisloos voor schoonheid. Ik maak me sterk dat de Heistenaar dat gebouw aan zijn hart zal drukken. Geloof me, men zal er trots op zijn.’ ●

4

5

6

7

8

4 In de kleine zaal bevinden zich een tentoonstellingsruimte, repetitielokalen en de cafetaria. De grote zaal wordt volledig uitgerust met nieuwe technieken en biedt plaats aan 700 toeschouwers.
5 De beglaasde foyer verbindt het oude cultuurcentrum met de cafetaria en tentoonstellingsruimte in het nieuwe cultuurcentrum.
6 De twee 'scheve dozen' geven het cultuurcentrum allure als landmark in het centrum en in de regio.
7 De nieuwe gebouwen stijgen nadrukkelijk uit boven de schaal van de omgeving.
8 Het karakter van de architectuur wordt nog versterkt door de bekleding van muren en daken met natuurstenen leien.

Dossier 3 Gemeenschapscentra is een uitgave van de Vlaamse Bouwmeester en verschijnt naar aanleiding van de studienamiddag in cc Westrand in Dilbeek op 21 juni 2010. In de reeks *Dossiers* worden de visie van de Vlaamse Bouwmeester en de werking van zijn team toegelicht aan de hand van actuele thema's. *Dossier 1* (november 2009) handelt over scholenbouw, *Dossier 2* (februari 2010) over infrastructuur. Een vierde dossier over rust- en verzorgings-tehuizen is in voorbereiding.

Vlaams Bouwmeester
Boudewijnlaan 30 bus 45
1000 Brussel
Telefoon +32 (0)2 553 74 00

Algemene coördinatie en redactie
Tony Van Nuffelen,
Catherine Robberechts,
Karel Verhoeven,
Sara Vermeulen

Teksten en interviews
Karel Verhoeven

Vormgeving
Piet Gerards Ontwerpers, Amsterdam

Fotografie
Stijn Bollaert (uitslaander en pp. 3, 5, 43),
Niels Donckers (p. 6),
Jan Kempenaers (pp. 11, 15, 20, 26, 32, 38),
Planners (p. 9)

Druk
Die Keure, Brugge

vu Marcel Smets, Vlaams Bouwmeester,
Boudewijnlaan 30, 1000 Brussel
D/2010/3241/203

www.vlaamsbouwmeester.be